# הושע

## עם פירוש רש״י

נוסח המקרא: מקרא על פי המסורה (CC BY-SA), באדיבות ספריא.
פירוש רש״י: On Your Way (Public Domain), באדיבות ספריא.
הקובץ מופץ בחינם ברישיון CC BY-SA: מותר להעתיק ולהפיץ, עם ציון המקור ובאותו רישיון.
geulaquiz.com

# פרק א׳

**א׳ דְּבַר־יְהוָה | אֲשֶׁר הָיָה אֶל־הוֹשֵׁעַ֮ בֶּן־בְּאֵרִי֒ בִּימֵ֣י עֻזִּיָּ֗ה יוֹתָם֙ אָחָ֣ז יְחִזְקִיָּ֔ה מַלְכֵ֖י יְהוּדָ֑ה וּבִימֵ֣י יָרָבְעָ֤ם בֶּן־יוֹאָשׁ֙ מֶ֣לֶךְ יִשְׂרָאֵ֔ל׃**

**דבר ה׳ אשר היה אל הושע בן בארי בימי עוזיה יותם וגו׳.** ארבעה מלכים הללו קפח בימיו שהאריך שנים בחיי כולם מכאן אמרו אוי לה לרבנות שמקברת את בעליו׳:

**ובימי ירבעם בן יואש.** מבני יהוא ואף הוא מלך עם עוזיה ויותם אלא שגרמה לו זכות להמנות עם הצדיקים הללו לפי שלא קבל לשון הרע על עמוס כמו שמפורש בפסחים בפ׳ האשה (דף טז) שנאמר (עמוס ז׳:י׳) וישלח אמציה וגומר קשר עליך עמוס וגו׳:

**ב׳ תְּחִלַּ֣ת דִּבֶּר־יְהוָ֔ה בְּהוֹשֵׁ֑עַ {פ}**

**וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֶל־הוֹשֵׁ֗עַ לֵךְ֙ קַח־לְךָ֣ אֵ֔שֶׁת זְנוּנִ֖ים וְיַלְדֵ֣י זְנוּנִ֑ים כִּֽי־זָנ֤וֹ תִזְנֶה֙ הָאָ֔רֶץ מֵאַחֲרֵ֖י יְהוָֽה׃**

**תחלת דבר ה׳ בהושע.** רבותינו אמרו תחילה לארבעה נביאים שנתנבאו (בימים הללו) הושע ישעיה עמוס ומיכה ישעיה נתנבא שנאמר (ישעיה ו) וינועו אמות הסיפים וגומר והוא היה יום שנתנגע עוזיה שנכנס להיכל שרעשו העליונים לשורפו ותחתונים לבולעו כעונשן של עדת קרח שהיו בהם בלועין ושרופים בעמוס נאמר שנתים לפני הרעש והושע קדם לכולם ומיכה היה אחרון לכולם שנאמר בו (מיכה א) בימי יותם אחז יחזקיה ולא נאמר בו עוזיה, ופשוטו של מקרא תחילת דיבור שנדבר הקב״ה עם הושע אמר לו כן:

**קח לך אשת זנונים.** רבותינו אמרו כמשמעו לפי שאמר על ישראל החליפם באומה אחרת כמו שמפורש בפסחים ר״פ האשה:

**וילדי זנונים.** שתלד לך ילדים שיהיו ספיקי ממזרות, ויונתן תירגם איתנבי נבואה על יתבי קרתא טעוותא וקח האמור כאן ל׳ לימוד הוא למד אותן לשוב בתשובה:

**כי זנה תזנה.** לשון הווה הוא:

**ג׳ וַיֵּ֖לֶךְ וַיִּקַּ֣ח אֶת־גֹּמֶ֑ר בַּת־דִּבְלָ֔יִם וַתַּ֥הַר וַתֵּלֶד־לוֹ֖ בֵּֽן׃**

**את גומר.** רבותינו אמרו כך שמה על שם זנותה שהכל גומרין בה ודשין בה כדבלה, וי״ת גומר שאם ישובו מדרכם גמרה פורענותם ואם לאו יהיו כנובלת מתאנה:

**ותהר ותלד.** ואוסיפו למעבד עובדין בישין:

**ד׳ וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֵלָ֗יו קְרָ֤א שְׁמוֹ֙ יִזְרְעֶ֔אל כִּ֚י עוֹד֙ מְעַ֣ט וּפָקַדְתִּ֔י אֶת־דְּמֵ֖י יִזְרְעֶ֑אל עַל־בֵּ֣ית יֵה֔וּא וְהִשְׁבַּתִּ֖י מַמְלְכ֥וּת בֵּית־יִשְׂרָאֵֽל׃**

**קרא שמו יזרעאל.** קרי שומהון מבדריא, התנבא עליהן שיגלו ויהיו זרועין בארצות:

**את דמי יזרעאל.** כתרגומו את דמי בית אחאב שהרג יהוא ביזרעאל על שעבדו את הבעל והלכו הוא ובניו אחרי כן ועבדו עבודת עכו״ם לכך אני חושב עליהם דמי בית אחאב כדם נקי:

**על בית יהוא.** ירבעם בן יואש מבני יהוא היה (מלכים ב טו) וזכריה בנו נהרג:

**ה׳ וְהָיָ֣ה בַיּ֣וֹם הַה֔וּא וְשָׁבַרְתִּי֙ אֶת־קֶ֣שֶׁת יִשְׂרְאֵ֔ל בְּעֵ֖מֶק יִזְרְעֶֽאל׃**

**ו׳ וַתַּ֥הַר עוֹד֙ וַתֵּ֣לֶד בַּ֔ת וַיֹּ֥אמֶר ל֖וֹ קְרָ֣א שְׁמָ֑הּ לֹ֣א רֻחָמָ֔ה כִּ֚י לֹ֣א אוֹסִ֔יף עוֹד֙ אַרְחֵ֣ם אֶת־בֵּ֔ית יִשְׂרָאֵ֖ל כִּֽי־נָשֹׂ֣א אֶשָּׂ֔א לָהֶֽם׃**

**לא אוסיף עוד ארחם.** לרחם:

**כי נשא אשא להם.** אחלק להם מנת כוסם ופעולתם כמו וישא משאת (בראשית מג):

**ז׳ וְאֶת־בֵּ֣ית יְהוּדָ֔ה אֲרַחֵ֖ם וְהוֹשַׁעְתִּ֣ים בַּיהוָ֣ה אֱלֹהֵיהֶ֑ם וְלֹ֤א אוֹשִׁיעֵם֙ בְּקֶ֣שֶׁת וּבְחֶ֔רֶב וּבְמִלְחָמָ֖ה בְּסוּסִ֥ים וּבְפָרָשִֽׁים׃**

**ואת בית יהודה ארחם.** לאחר שאשבית את ממלכות ישראל שמשגלו עשרת השבטים היו בית יהודה בכלל הרחמים מחזקיהו עד צדקיהו:

**ח׳ וַתִּגְמֹ֖ל אֶת־לֹ֣א רֻחָמָ֑ה וַתַּ֥הַר וַתֵּ֖לֶד בֵּֽן׃**

**ותגמול את לא רוחמה.** לפי תרגומו ויכלה אותו הדור בין העכו״ם שגלו שם:

**ותהר ותלד בן.** ואוסיפו ועבדו עובדין בישין, ולפי פשוטו כמשמעו:

**ט׳** וַיֹּ֣אמֶר קְרָא֮ שְׁמוֹ֒ לֹ֣א עַמִּ֗י כִּ֚י אַתֶּם֙ לֹ֣א עַמִּ֔י וְאָנֹכִ֖י לֹא־אֶהְיֶ֥ה לָכֶֽם׃ {פ}

## פרק ב׳

**א׳** וְהָיָ֗ה מִסְפַּ֤ר בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵל֙ כְּח֣וֹל הַיָּ֔ם אֲשֶׁ֥ר לֹא־יִמַּ֖ד וְלֹ֣א יִסָּפֵ֑ר וְהָיָ֗ה בִּמְקוֹם֙ אֲשֶׁר־יֵאָמֵ֣ר לָהֶ֔ם לֹא־עַמִּ֥י אַתֶּ֖ם יֵאָמֵ֥ר לָהֶ֛ם בְּנֵ֥י אֵ־ל־חָֽי׃

**והיה מספר.** מה ענין פורענות ונחמה סמוכין בדבור אחד, ורבותינו פירשו בפסחים הרגיש הושע בעצמו שחטא על שאמר החליפם עמד ובקש עליהם רחמים, ובספרי דבי רב פרשת וישב ישראל בשטים שנינו רבי אומר יש פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב כי אתם לא עמי והיה מספר בני ישראל כחול הים מה ענין זה אצל זה משל למלך שכעס על אשתו שלח אחר הסופר לבוא ולכתוב לה גט עד שלא בא הסופר נתרצה המלך לאשתו אמר המלך אפשר יצא סופר זה מכאן חלוק כלומר לבו חלוק ותוהה לומר למה שלח אחרי אמר לו בא וכתוב לה שאני כופל לה כתובתה ולפי פשוטו כך היא סמיכתו כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם אראה עצמי כאילו איני לכם ותגלו לבין האומות ואף שם תרבו ותצמחו ושם תשובו אל לבבכם לשוב אלי כמו שנאמר על ידי משה (דברים ל) והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך וגו׳ ושב ה׳ אלהיך את שבותך וגו׳ אף כאן ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו וגו׳:

**ב׳** וְנִקְבְּצ֤וּ בְנֵֽי־יְהוּדָה֙ וּבְנֵ֣י־יִשְׂרָאֵ֔ל יַחְדָּ֖ו וְשָׂמ֣וּ לָהֶ֗ם רֹ֚אשׁ אֶחָ֔ד וְעָל֥וּ מִן־הָאָ֖רֶץ כִּ֣י גָד֔וֹל יוֹם֙ יִזְרְעֶֽאל׃

**ראש אחד.** דוד מלכם:

**כי גדול יום.** קבוץ זריעתם:

**ג׳** אִמְר֥וּ לַאֲחֵיכֶ֖ם עַמִּ֑י וְלַאֲחוֹתֵיכֶ֖ם רֳחָמָֽה׃

**אמרו לאחיכם עמי.** כתרגומו תובו לאורייתי ועל כנישתכון ארחם:

**ד׳** רִ֣יבוּ בְאִמְּכֶם֮ רִ֣יבוּ כִּֽי־הִ֣יא לֹֽא־אִשְׁתִּי֒ וְאָנֹכִ֣י לֹ֣א אִישָׁ֑הּ וְתָסֵ֤ר זְנוּנֶ֙יהָ֙ מִפָּנֶ֔יהָ וְנַאֲפוּפֶ֖יהָ מִבֵּ֥ין שָׁדֶֽיהָ׃

**ריבו באמכם.** בכנסייה שלכם של עכשיו שהיא אם לדורות הבאים:

**מבין שדיה.** דרך הנואפות שממעכין להם בין דדיהם ויונתן תירגם ופולחן טעותהא מבין קירוהא:

**ה׳** פֶּן־אַפְשִׁיטֶ֙נָּה֙ עֲרֻמָּ֔ה וְהִצַּגְתִּ֖יהָ כְּי֣וֹם הִוָּלְדָ֑הּ וְשַׂמְתִּ֤יהָ כַמִּדְבָּר֙ וְשַׁתִּ֣יהָ כְּאֶ֔רֶץ צִיָּ֖ה וַהֲמִתִּֽיהָ בַּצָּמָֽא׃

**כיום הולדה.** כיום שמצאתיה במצרים כמו שמפורש ביחזקאל (יחזקאל ט״ז:ד׳) ומולדתך ביום הולדת אותך לא כרת שרך ותושלכי על פני השדה בגועל נפשך לא חסה עליך עין (שם):

**כמדבר.** גזירות שגזרתי עליהם במדבר שם יתמו ושם ימותו (במדבר י״ד:ל״ה):

**והמתיה.** ואקטלינה:

**ו׳** וְאֶת־בָּנֶ֖יהָ לֹ֣א אֲרַחֵ֑ם כִּי־בְנֵ֥י זְנוּנִ֖ים הֵֽמָּה׃

**ז׳** כִּ֣י זָנְתָ֤ה אִמָּם֙ הֹבִ֣ישָׁה הוֹרָתָ֔ם כִּ֣י אָמְרָ֔ה אֵלְכָ֖ה אַחֲרֵ֣י מְאַהֲבַ֑י נֹתְנֵ֤י לַחְמִי֙ וּמֵימַ֔י צַמְרִ֥י וּפִשְׁתִּ֖י שַׁמְנִ֥י וְשִׁקּוּיָֽי׃

**אמם.** כנסיה שלהם:

**הובישה הורתם.** בהיתו מלפיהון החכמים המורים להם הוראות בושים מפני עמי הארץ אומרים להם לא תגנובו והם גונבים לא תלוו ברבית והם מלווים:

**אחרי מאהבי.** בדרכי העכו״ם:

**ח׳** לָכֵ֗ן הִנְנִי־שֵׂךְ֙ אֶת־דַּרְכֵּ֔ךְ בַּסִּירִ֖ים וְגָדַרְתִּי֙ אֶת־גְּדֵרָ֔הּ וּנְתִיבוֹתֶ֖יהָ לֹ֥א תִמְצָֽא׃

**הנני שך.** ל׳ סגירה כמו הסר משוכתו (ישעיהו ה׳:ה׳) כמשוכת חדק (משלי טו):

**את דרכך.** דרכים ושבילים שאת הולכת בהם:

**ט׳ וְרָדְפָה אֶת־מְאַהֲבֶיהָ וְלֹא־תַשִּׂיג אֹתָם וּבִקְשָׁתַם וְלֹא תִמְצָא וְאָמְרָה אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה אֶל־אִישִׁי הָרִאשׁוֹן כִּי טוֹב לִי אָז מֵעָתָּה:**

**ורדפה.** ממשקלות לשון כבד הוא זה כמו (שם יב) ומרדף רקים פורקציי״ר בלע״ז כלומר תחזור אחריהם ולא תשיגם:

**את מאהביה.** מצרים ואשור ולא תוכלי לבקש מהם עזרה:

**ובקשתם.** ובקשה אותם:

**י׳ וְהִיא לֹא יָדְעָה כִּי אָנֹכִי נָתַתִּי לָהּ הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְכֶסֶף הִרְבֵּיתִי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לַבָּעַל:**

**לא ידעה.** לא שמה אל לבה והראית עצמה כלא יודעת:

**וכסף הרביתי לה וזהב.** והם עשאוהו לבעל:

**י״א לָכֵן אָשׁוּב וְלָקַחְתִּי דְגָנִי בְּעִתּוֹ וְתִירוֹשִׁי בְּמוֹעֲדוֹ וְהִצַּלְתִּי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי לְכַסּוֹת אֶת־עֶרְוָתָהּ:**

**בעתו.** בעת גמר בישול הפירות:

**והצלתי.** ממנה:

**צמרי ופשתי.** אשר היה לכסות את ערותה, כל הצלה שבמקרא לשון תרומה והפרשה הוא ומוכיח עליו ויצל אלהים את מקנה אביכם (בראשית ל״א:ט׳) כי כל העושר אשר הציל (שם):

**י״ב וְעַתָּה אֲגַלֶּה אֶת־נַבְלָתָהּ לְעֵינֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאִישׁ לֹא־יַצִּילֶנָּה מִיָּדִי:**

**ואיש לא יצילנה מידי.** אף זכות אבותם תמה:

**י״ג וְהִשְׁבַּתִּי כָּל־מְשׂוֹשָׂהּ חַגָּהּ חָדְשָׁהּ וְשַׁבַּתָּהּ וְכֹל מוֹעֲדָהּ:**

**י״ד וְהַשְׁמֹתִי גַּפְנָהּ וּתְאֵנָתָהּ אֲשֶׁר אָמְרָה אֶתְנָה הֵמָּה־לִי אֲשֶׁר נָתְנוּ־לִי מְאַהֲבַי וְשַׂמְתִּים לְיַעַר וַאֲכָלָתַם חַיַּת הַשָּׂדֶה:**

**והשמותי.** לשון שממה:

**אתנה.** כמו אתנן:

**ושמתים ליער.** שהחיות מהלכות שם ואוכלות הפירות:

**ט״ו וּפָקַדְתִּי עָלֶיהָ אֶת־יְמֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר תְּקַטֵּיר לָהֶם וַתַּעַד נִזְמָהּ וְחֶלְיָתָהּ וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאֹתִי שָׁכְחָה נְאֻם־יְהוָה: {ס}**

**ופקדתי עליה.** שכר פורענות:

**ימי הבעלים אשר תקטיר.** תמיד להם ול׳ הווה הוא:

**ותעד נזמה וחליתה.** ל׳ עדי כזונה המתקשטת לקראת נואפים:

**וחליתה.** בל׳ ערבי הוא קישוט:

**ט״ז לָכֵן הִנֵּה אָנֹכִי מְפַתֶּיהָ וְהֹלַכְתִּיהָ הַמִּדְבָּר וְדִבַּרְתִּי עַל־לִבָּהּ:**

**לכן הנה אנכי מפתיה.** משדלה להמשך אחרי לוזאנייר״ בלע״ז ומהו הפיתוי **והולכתיה המדבר** בגולה שהוא לה כמדבר וציה ושם תשיב אל לבה כי טוב לה כשעשתה רצוני מכשמרדה בי:

**י״ז וְנָתַתִּי לָהּ אֶת־כְּרָמֶיהָ מִשָּׁם וְאֶת־עֵמֶק עָכוֹר לְפֶתַח תִּקְוָה וְעָנְתָה שָׁמָּה כִּימֵי נְעוּרֶיהָ וּכְיוֹם עֲלוֹתָהּ מֵאֶרֶץ־מִצְרָיִם:**

**את כרמיה.** ת״י לשון פרנסים ומנהיגים וכן לא יפנה דרך כרמים (איוב כ״ד:י״ח) וכן כרמי שלי לא נטרתי (שיר השירים א׳:ו׳) ד״א **והולכתיה המדבר** למדבר סיחון ועוג ובסגנון זה נתנבא (יחזקאל כ׳:ל״ה) שנאמר והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם כאשר נשפטתי את אבותיכם

והבאתי אתכם במסורת הברית וברותי מכם המורדים וגו׳ והכשרים אקיים וזהו את כרמיה׃

**ואת עמק עכור.** עומק הצרות שהן עכורים שם אתן לה לפתח תקוה שמתוך אותן צרות תתן לב לשוב אלי׃

**וענתה שמה.** ל׳ דירה כמו מעון אריות (נחום ב)׃

**כימי נעוריה.** שישבה במצרים ימים רבים׃

**וכיום עלותה וגו׳.** שצעקה אלי ממצרים מתוך שיעבוד וגאלתיה כן גם עתה׃

**י״ח** **וְהָיָה בַּיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה תִּקְרְאִי אִישִׁי וְלֹא־תִקְרְאִי־לִי עוֹד בַּעְלִי׃**

**תקראי אישי וגו׳.** תעבדוני מאהבה ולא מיראה אישי לשון אישות וחיבת נעורים׃

**בעלי.** לשון אדנות ומורא ורבותינו פירשו ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה׃

**י״ט** **וַהֲסִרֹתַי אֶת־שְׁמוֹת הַבְּעָלִים מִפִּיהָ וְלֹא־יִזָּכְרוּ עוֹד בִּשְׁמָם׃**

**ולא יזכרו עוד.** ישראל בשמם של בעלים או לא יזכרו הבעלים בשמם של ישראל לומר שהם אלהות להם או לא יזכר שם הבעלים עוד כד״א (ישעיהו ב׳:י״ח) והאלילים כליל יחלוף׃

**כ׳** **וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית בַּיּוֹם הַהוּא עִם־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְעִם־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרֶמֶשׂ הָאֲדָמָה וְקֶשֶׁת וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה אֶשְׁבּוֹר מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁכַּבְתִּים לָבֶטַח׃**

**עם חית השדה.** שאשבית מזיקין מן העולם וכה״א (שם יא) לא ירעו ולא ישחיתו וגו׳׃

**כ״א** **וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים׃**

**בצדק ובמשפט.** שתתנהגו בהן׃

**ובחסד וברחמים.** שיבא לך מאתי על ידיהם באברהם אבינו כתיב (בראשית י״ח:י״ט) כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו׳ לעשות צדקה ומשפט וכנגדן נתן לבניו חסד ורחמים מאת הקב״ה שנאמר (דברים י״ג:י״ח) ונתן לך רחמים ושמר ה׳ אלהיך לך את הברית ואת החסד (שם יז) פסקו מן הצדקה והמשפט כמו שנאמר (עמוס ה׳:ז׳) ההופכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו אף הקב״ה אסף מהם החסד והרחמים שנ׳ (ירמיהו ט״ו:א׳) כי אספתי את שלומי מאת העם הזה את החסד ואת הרחמים וכשיחזרו לעשות צדקה ומשפט שנאמר (ישעיהו א׳:כ״ז) ציון במשפט תפדה וגו׳ הקב״ה מוסיף עליהם רחמים וחסד ועושה אותן עטרה לארבעתן ומושיבן בראשן׃

**כ״ב** **וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה וְיָדַעַתְּ אֶת־יְהוָה׃ {פ}**

**וארשתיך לי באמונה.** בשכר האמונה שהאמנת בגולה להבטחות שעל ידי נביאי׃

**כ״ג** **וְהָיָה | בַּיּוֹם הַהוּא אֶעֱנֶה נְאֻם־יְהוָה אֶעֱנֶה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְהֵם יַעֲנוּ אֶת־הָאָרֶץ׃**

**אענה את השמים.** לצוק אל השחקים מפלג הטוב התלוים במאמר והם יענו לצוק מים על הארץ׃

**כ״ד** **וְהָאָרֶץ תַּעֲנֶה אֶת־הַדָּגָן וְאֶת־הַתִּירוֹשׁ וְאֶת־הַיִּצְהָר וְהֵם יַעֲנוּ אֶת־יִזְרְעֶאל׃**

**את יזרעאל.** את בני הגולה שנזרעו ונקבצו׃

**כ״ה** **וּזְרַעְתִּיהָ לִי בָּאָרֶץ וְרִחַמְתִּי אֶת־לֹא רֻחָמָה וְאָמַרְתִּי לְלֹא־עַמִּי עַמִּי־אַתָּה וְהוּא יֹאמַר אֱלֹהָי׃ {פ}**

**וזרעתיה לי.** כזורע סאה להכניס כמה כורין כן יתוספו עליהן בארץ ישראל כמה גרים׃

## פרק ג׳

**א׳ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי עֽוֹד לֵךְ אֱהַב־אִשָּׁה אֲהֻבַת רֵעַ וּמְנָאָפֶת כְּאַהֲבַת יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהֵם פֹּנִים אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְאֹהֲבֵי אֲשִׁישֵׁי עֲנָבִים׃**

**אהובת רע.** חביבה על בעלה ואהובה לו והיא מנאפת תחתיו כאהבת הקב״ה את ישראל והם זונים תחתיו אל אלהים אחרים׃

**אשישי ענבים.** פי׳ מנחם גביעי יין אוהבי׳ להשתכר ביינם ואינם עוסקים בתורה וכן מצינו שמוכיחם במקום אחר על כך השותים במזרקי יין (עמוס ו׳:ו׳)׃

**ב׳ וָאֶכְרֶהָ לִּי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר כֶּסֶף וְחֹמֶר שְׂעֹרִים וְלֶתֶךְ שְׂעֹרִים׃**

**ואכרה לי.** ל׳ סחורה ברגנייי״א בלע״ז כמו (בראשית נ׳:ה׳) אשר כריתי לי ובכרכי הים קורין למכירה כירה׃

**בחמשה עשר כסף וחומר שעורים ולתך שעורים.** ת״י ופרקתינון במימרי ביום חמשה עשר לירח ניסן ויהב ית כסף תקליא כיפור לנפשיהון ואמרית דיהון מקרבין קדמי עומר ארמותא מעללת שעורין כלומר לא הוגעתים בדברים קשים׃

**בחמשה עשר כסף.** בגמטריא ניסן ובפסיקתא הוא נדרש בט״ו כסף בט״ו בניסן וחומר ולתך הרי ארבעים וחמשה שהחומר ל׳ סאה והלתך חצי חומר׃

**ג׳ וָאֹמַר אֵלֶיהָ יָמִים רַבִּים תֵּשְׁבִי לִי לֹא תִזְנִי וְלֹא תִהְיִי לְאִישׁ וְגַם־אֲנִי אֵלַיִךְ׃**

**ואומר אליה ימים רבים תשבי לי.** ימים שנים רבים שלשה הרי חמשה אלו נ׳ יום שבין פסח לעצרת בו ביום נתתי להם התורה ובה הזהרתיה׃

**לא תזני ולא תהיי לאיש.** לא יהיה לך אלהים אחרים (שמות כ׳:ג׳)׃

**וגם אני אליך.** אנכי ה׳ אלהיך (שם) ואשר עשה שני חשבונות מחמשים יום אחד לסוף חומר ואחד לסוף לתך כנגד המן שירד להם לסוף ל׳ יום בט״ו באייר ומשם לחמשה עשר יום מנין סאין של לתך ביום הזה באו מדבר סיני בר״ח סיון, ובשם רב האי מצאתי דבר הגון, ואכרה לי וגו׳, קצבתי דמי כופר פדיונה לנגדי בדמים קלי׳ האומר ערך נפשי עלי אם מבן ששים ומעלה והיה ערכך חמשה עשר שקל **וחומר שעורין.** ערך זכר מבן עשרים שנה ומעלה ועד בן ס׳ חמשים שקל והם דמי פדיון חומר שעורין שגם הוא חמשים שקל כסף, ולתך שעורין דמי פדיון קרקע לתך שעורין למקדש, עשרים וחמשה שקלים הוא ערך הקצוב מבן חדש עד ה׳ שנים חמש שקלים ומבן חמש שנים עד בן עשרים שנה והיה ערכך עשרי׳ שקלים הרי עשרים וחמשה אחר כל החיבה הזאת אמרתי לה ימים רבים תשבי לי לא תזני לאלהים אחרים כי אם תזני ימי׳ רבים ישבו בניך אין מלך ואין שר ואין זבח במקדש ביהודה ואין מצבת הבעל בשומרון למלכי ישראל ואין אפוד של אורים ותומים המגיד להם נעלמות ואין תרפים הם דמות הנעשים בכוון שעה אחת העשויה לכך ומדברים מאיליהן ומגידים נעלמות וכן ת״י ולית אפודא ומחוי׃

**ד׳ כִּי | יָמִים רַבִּים יֵשְׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵין מֶלֶךְ וְאֵין שָׂר וְאֵין זֶבַח וְאֵין מַצֵּבָה וְאֵין אֵפוֹד וּתְרָפִים׃**

**ה׳ אַחַר יָשֻׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִקְשׁוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֶת דָּוִיד מַלְכָּם וּפָחֲדוּ אֶל־יְהוָה וְאֶל־טוּבוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים׃ {פ}**

**אחר.** ימי הגולה׃

**ישובו בני ישראל ובקשו את ה׳ וגו׳.** תנא משום ר״ש בן יוחאי בג׳ דברים מאסו בני ישראל בימי רחבעם במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבית המקד׳ ההי״ד (מלכים א י״ב:ט״ז) אין לנו חלק בדוד כמשמעו לאהליך ישראל (שם) אל תקרי לאהליך אלא לאלהיך ראה ביתך דוד (שם) זה ב״ה אמר רבי שמעון בן מנסיא אין מראין סימן טוב לישראל עד שיחזרו ויבקשו שלשתן אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה׳ זו מלכות שמים ואת דוד מלכם כמשמעו ופחדו אל ה׳ ואל טובו זה בית המקדש כד״א ההר הטוב הזה׃

## פרק ד׳

**א׳ שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי רִיב לַיהוָה עִם־יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ כִּי אֵין־אֱמֶת וְאֵין־חֶסֶד וְאֵין־דַּעַת אֱלֹהִים בָּאָרֶץ׃**

**ב׳ אָלָה וְכַחֵשׁ וְרָצֹחַ וְגָנֹב וְנָאָף פָּרָצוּ וְדָמִים בְּדָמִים נָגָעוּ׃**

**אלה וכחש.** נשבעין בשקר׃

**פרצו.** ת״י ומולידין בנין מנשי חבריהון:

**ודמים בדמים נגעו.** חובין על חובין מוסיפין ולפי משמעו פרצו הגדר והרבו שפיכות דמים עד נגע דם הרוג זה בדם חבירו:

**ג׳ עַל־כֵּן | תֶּאֱבַל הָאָרֶץ וְאֻמְלַל֙ כָּל־יוֹשֵׁ֣ב בָּ֔הּ בְּחַיַּ֖ת הַשָּׂדֶ֑ה וּבְע֣וֹף הַשָּׁמַ֗יִם וְגַם־דְּגֵ֤י הַיָּם֙ יֵאָסֵֽפוּ׃**

**תאבל.** תחרב ויגדל האבל בה:

**יאספו.** יזערון מן קדם חוביהון לשון כליון כמו אסוף אסיפם (ירמיה ח):

**ד׳ אַךְ֙ אִ֣ישׁ אַל־יָרֶ֔ב וְאַל־יוֹכַ֖ח אִ֑ישׁ וְעַמְּךָ֕ כְּמְרִיבֵ֖י כֹּהֵֽן׃**

**אך איש אל ירב.** אתם מתרין בנביאי אמת שלא יריבון אתכם ולא יוכיחו אתכם כמו שנאמר בעמוס (עמוס ז׳:י׳) שאמר לו אמציה כהן בית אל לא תנבא על בית ישראל ולא תטיף על בית ישחק והוא בימי ירבעם בן יואש שנתנבא הושע בימיו:

**ועמך כמריבי כהן.** נצן עם מלפיהון שהכהנים היו בני הוראה כמו שנאמר יורו משפטיך ליעקב (דברים ל״ג:י׳):

**ה׳ וְכָשַׁלְתָּ֤ הַיּוֹם֙ וְכָשַׁ֣ל גַּם־נָבִ֔יא עִמָּ֖ךְ לָ֑יְלָה וְדָמִ֥יתִי אִמֵּֽךְ׃**

**וכשלת היום וגו׳.** ותתקלון ביממא ויתקלון נביאי שקרא דעמכון כדבלילא ואבהית כנשתכון ואבייש כניסיה שלכם:

**נביאי עמך.** נביאים שעמך:

**ודמיתי.** כמו נדמו עמי כאדם היושב ותוהא ואין מענה בפיו:

**ו׳ נִדְמ֥וּ עַמַּ֖י מִבְּלִ֣י הַדָּעַ֑ת כִּי־אַתָּ֤ה הַדַּעַת֙ מָאַ֣סְתָּ (ואמאסאך) [וְאֶמְאָסְךָ֤] מִכַּהֵן֙ לִ֔י וַתִּשְׁכַּ֖ח תּוֹרַ֣ת אֱלֹהֶ֑יךָ אֶשְׁכַּ֖ח בָּנֶ֥יךָ גַּם־אָֽנִי׃**

**אשכח בניך.** שאותן שעמדו על הר סיני נתנו בניה׳ ערבים תחת אבותיהם לשמור את התורה:

**ז׳ כְּרֻבָּ֖ם כֵּ֣ן חָטְא֑וּ לִ֣י כְּבוֹדָ֔ם בְּקָלֹ֖ון אָמִֽיר׃**

**כרובם כן חטאו.** כשרבו וגדלו כן הוסיפו לחטוא כן חטאו לשון עברי׳ כן בכמה מקומות כאשר יענו אותו כן ירבה (שמות א׳:י״ב) קראו להם כן הלכו מפניהם (הושע י״א:ב׳) כל כמה שהנביאים קוראין להם להוכיחן כן הם היו בורחין מפניהם:

**כרובם כן חטאו.** לפיכך כבודם בקלון אמיר:

**ח׳ חַטַּ֥את עַמִּ֖י יֹאכֵ֑לוּ וְאֶל־עֲוֹנָ֖ם יִשְׂאוּ֙ נַפְשָֽׁם׃**

**חטאת עמי.** כל חטאת שבספר תרי עשר פתחין לפי שכולן דבוקין חוץ מאחת (מיכה א׳:י״ג) ראשית חטאת היא לבת ציון חטאותיה׳ של עמי יאכלו אותם נביאי השקר שאמר להם למעלה וכשל גם נביא עמך נעשו להם כהני במות ואוכלין מה שהיו כהנים ראויין לאכול:

**ואל עוונם.** של ישראל ישא הנביא נפשו והנביא עצמו מצפה שיביאו לו ממון וקרבנות לכפרה:

**ט׳ וְהָיָ֥ה כָעָ֖ם כַּכֹּהֵ֑ן וּפָקַדְתִּ֤י עָלָיו֙ דְּרָכָ֔יו וּמַעַלְלָ֖יו אָשִׁ֥יב לֹֽו׃**

**והיה כעם ככהן.** אני אשוה את העם לבזיון כהני שחללו אות׳ מכהן להם ולכן אף אני אחלל את העם בעכו״ם כן ת״י:

**י׳ וְאָכְל֖וּ וְלֹ֣א יִשְׂבָּ֑עוּ הִזְנ֥וּ וְלֹ֖א יִפְרָ֑צוּ כִּי־אֶת־יְהוָ֥ה עָזְב֖וּ לִשְׁמֹֽר׃**

**ולא יפרוצו.** לא יגדלו בנים:

**י״א זְנ֥וּת וְיַ֖יִן וְתִירֹ֑שׁ יִקַּ֖ח־לֵֽב׃**

**זנות ויין ותירוש.** שהם עסוקין בם לקחו את לבם מאחרי:

**י״ב עַמִּ֤י בְעֵצֹו֙ יִשְׁאָ֔ל וּמַקְלֹ֖ו יַגִּ֣יד לֹ֑ו כִּ֤י רֽוּחַ֙ זְנוּנִ֣ים הִתְעָ֔ה וַיִּזְנ֖וּ מִתַּ֥חַת אֱלֹהֵיהֶֽם׃**

**בעצו ישאל.** בדמות שעשה מן העץ:

**יגיד לו.** אל דבריו הוא שומע שאומרים לו נביאי הבעל בשם עכו״ם:

**י״ג עַל־רָאשֵׁי֙ הֶהָרִ֔ים יִזָּבֵ֖חוּ וְעַל־הַגְּבָעוֹת֙ יְקַטְּר֔וּ תַּ֖חַת אַלּ֣וֹן וְלִבְנָ֑ה וְאֵלָ֔ה כִּי־ט֥וֹב צִלָּ֖הּ עַל־כֵּ֣ן תִּזְנֶ֗ינָה בְּנֹֽתֵיכֶם֙ וְכַלּוֹתֵיכֶ֖ם תְּנָאַֽפְנָה׃**

**אלון.** קייאני״א בלע״ז שגדל בו פרי שקורין גלנג״ץ בלע״ז׃

**לבנה.** עץ שקליפתו לבנה׃

**אלה.** אולמ״א בלע״ז שענפיו מרובין ונוטעין אותו לצל׃

**על כן תזנינה בנותיכם.** על שאתם מתחברין לעכו״ם כמשפטי הגוי׳ הקדמוני׳ והם מתחברים עמכם ואתם הייתם מתחתנים בם ובנותיכ׳ הנולדות לכם מבנותיה׳ נוהגות כמנהג אמן ומזנות, כן ת״י׃

**י״ד לֹֽא־אֶפְקֹ֤ד עַל־בְּנוֹתֵיכֶם֙ כִּ֣י תִזְנֶ֔ינָה וְעַל־כַּלּוֹתֵיכֶ֖ם כִּֽי־תְנָאַ֑פְנָה כִּֽי־הֵ֣ם׀ עִם־הַזֹּנ֣וֹת יִפָּרֵ֗דוּ וְעִם־הַקְּדֵשׁוֹת֙ יִזְבָּ֔חוּ וְעָ֥ם לֹא־יָבִ֖ין יִלָּ֥טָֽ׃**

**לא אפקוד על בנותיכם.** עוד לבדקן במים המרים כשתזנינה למה כי בעליהם עם זונות יפרדו וכאשר אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו׃

**יפרדו.** ת״י מסתייען לשון סיעה כלומר מתחברין אתם לשתות יין ומנחם חברו אצל עבשו פרודות שהם חביות יין׃

**ועם לא יבין ילבט.** אחרי שאינכם נותנין לב להבין לפיכך תתלבטו ללקות פורענות ליבוט ל׳ טורח הדרך וליאות משא דילשי״ר בלע״ז׃

**ט״ו אִם־זֹנָ֣ה אַתָּ֣ה יִשְׂרָאֵ֗ל אַל־יֶאְשַׁ֤ם יְהוּדָה֙ וְאַל־תָּבֹ֣אוּ הַגִּלְגָּ֔ל וְאַל־תַּעֲל֖וּ בֵּ֣ית אָ֑וֶן וְאַל־תִּשָּׁבְע֖וּ חַי־יְהוָֽה׃**

**אם זונה אתה ישראל.** לא ילמדו בני יהודה דרכם, ל״א אם זונה אתה ישראל אל יאשם יהודה אם זונה ישראל אין בני יהודה חייבין בכך ואיני מחייבם כמו שאמור למעלה (הושע א׳:ז׳) ואת בית יהודה ארחם׃

**ואל תבואו.** בני יהודה הגלגל ובלבד שלא יבואו בני יהודה הגלגל ששם י׳ השבטי׳ עובדים עכו״ם שנא׳ כל רעתם בגלגל (לקמן ט) בגלגל הרבו לפשוע (עמוס ד׳:ד׳)׃

**ואל תעלו בית און.** הוא בית אל שהעמיד שם ירבע׳ את העגלי׳׃

**ואל תשבעו.** עמהם חי ה׳ כי אם חי ה׳ יאמרו אכן לשקר ישבעו (ירמיהו ה׳:ב׳) כשהיו נשבעים בשקר היו מזכירים שם שמים וכשהיו נשבעין באמת נשבעים בשם הבעלים׃

**ט״ז כִּ֥י כְפָרָ֖ה סֹרֵ֣רָה יִשְׂרָאֵ֑ל עַתָּ֥ה יִרְעֵ֛ם יְהוָ֖ה כְּכֶ֣בֶשׂ בַּמֶּרְחָֽב׃**

**כי כפרה סוררה.** כתורא דאתפטים ובעיט כן סרר ישראל מרוב אכילה ושתייה׃

**עתה ירעם.** מרעית מצומצמת ככבש הרועה במרחב ולא כשור פטם שאובסין אותו בשעורין וכרשינין׃

**י״ז חֻבָ֥ר עֲצַבִּ֖ים אֶפְרָ֑יִם הָנַ֖ח לֽוֹ׃**

**חבור עצבים אפרים.** נצמד לעכו״ם ואי אפשר לו לפרוש לפיכך הנח לו אתה הנביא ולא תנבא להוכיחו כי לא יועיל׃

**י״ח סָ֥ר סִבְאָ֖ם הַזְנֽוֹ הִזְנּ֑וּ אָהֲב֥וּ הֵבִ֖ו קָלֹ֥ון מָגִנֶּֽיהָ׃**

**סר סבאם.** נעשה משתיהם זר מעלי סר ל׳ זר כמו (ירמיהו ב׳:כ״א) סורי הגפן נכריה כלו׳ סר ממקומו ונהפך לאחר׃

**סבאם.** משתה יינם שהיה עם הזונות׃

**אהבו הבו קלון.** הזמינו להם קלון הבו לשון הזמנה כמו הבה נרדה (בראשית י״א:ז׳) הבה נבנה (שם) הבה נתחכמה (שמות א)׃

**מגניה.** שרי׳ ומלכיה׃

**י״ט צָרַ֥ר רֽוּחַ אֹתָ֖הּ בִּכְנָפֶ֑יהָ וְיֵבֹ֥שׁוּ מִזִּבְחוֹתָֽם׃ {פ}**

**צרר רוח אותה בכנפיה.** נדבק הרוח בכנפיה כעוף הזה שאין הרוח מניחתו לשכון עד שמוליכו למרחוק כן יבואו האויבים עליהם ויגלום בגולה׃

**ואז יבשו מזבחותם.** מזבחי תועבות׳ שאין פונים אליהם כאשר יאמר חטא חטאה כן יאמר זבח זבחה מן המקומות שהיו זובחים שם וכן ת״י מאיגורי תועבתהון מדרש תנחומא מצאתי לשון אגדות כאד׳ המאיים על איש המקניטו חייך שאני צורר לך בכנפיך כך המקרא הזה מאיים על ישראל קנאתי קשורה וחמתי להנקם באחרית ויבושו ממעשיהם׃

# פרק ה׳

א׳ שִׁמְעוּ־זֹאת הַכֹּהֲנִים וְהַקְשִׁיבוּ | בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית הַמֶּלֶךְ הַאֲזִינוּ כִּי לָכֶם הַמִּשְׁפָּט כִּי־פַח הֱיִיתֶם לְמִצְפָּה וְרֶשֶׁת פְּרוּשָׂה עַל־תָּבוֹר׃

**כי לכם המשפט.** משפט היסורין עליכם בית המלך ישר׳ כי אתם הייתם פח על המצפה ורשת על תבור על שני הרים הללו הושיבו פרדסיאות לשמור שלא יעלו ישראל לרגל לבית המקדש׃

ב׳ וְשַׁחֲטָה שֵׂטִים הֶעְמֵיקוּ וַאֲנִי מוּסָר לְכֻלָּם׃

**ושחטה שטים העמיקו.** משך שטיות׳ העמיקו אני אמרתי כל שאינו עולה לרגל עובר בעשה והם גזרו כל העול׳ לרגל יהרג הרי שהעמיקו יותר ממני ושחטה לשון זהב שחוט (מלכים א י׳:ט״ז) נמשך ונטוה וי״ת ל׳ שחיטת זבחים לעכו״ם׃

**ואני מוסר לכולם.** ואף אני אייסרם ביסורין אכין מוסר לכולן׃

ג׳ אֲנִי יָדַעְתִּי אֶפְרַיִם וְיִשְׂרָאֵל לֹא־נִכְחַד מִמֶּנִּי כִּי עַתָּה הִזְנֵיתָ אֶפְרַיִם נִטְמָא יִשְׂרָאֵל׃

**כי עתה הזנית אפרים.** עד הושע בן אלה היו תולין הקלקלה במלכיהון שהיו מעכבין אותן מלעלות לרגל עמד זה ובטל פרדיסאות ולא עלו לפיכך גלו כי עתה הזנית אפרים ואין להם לתלות במלך כן למדתי בסדר עולם׃

ד׳ לֹא יִתְּנוּ מַעַלְלֵיהֶם לָשׁוּב אֶל־אֱלֹהֵיהֶם כִּי רוּחַ זְנוּנִים בְּקִרְבָּם וְאֶת־יְהוָה לֹא יָדָעוּ׃

**לא יתנו מעלליהם.** לא יעזבו דרכם הרעה כמו (שיר ב) נתן ריחו (ראשית לא) ולא נתנו להרע עמדי (במדבר כ״א:כ״ג) ולא נתן סיחון׃

ה׳ וְעָנָה גְאוֹן־יִשְׂרָאֵל בְּפָנָיו וְיִשְׂרָאֵל וְאֶפְרַיִם יִכָּשְׁלוּ בַּעֲוֹנָם כָּשַׁל גַּם־יְהוּדָה עִמָּם׃

**וענה גאון ישראל.** וימאך יקר דישראל כמו (שמות י) לענות מפני לשון עוני והכנעה׃

**בפניו.** ואינון חזן ודונש בן לברט פירשו לשון עדות בבא להם פורענות׳ יעיד בהם ובפניהם גאוה וגובה שהיו מתגאין ועוברין על רצוני׃

ו׳ בְּצֹאנָם וּבִבְקָרָם יֵלְכוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה וְלֹא יִמְצָאוּ חָלַץ מֵהֶם׃

**בצאנם ובבקרם.** בקרבנותיה׳׃

**חלץ.** נשמט כמו (שמואל ב ב׳:כ״א) וקח לך את חליצתם בגדים שתשמיט מעליהם׃

ז׳ בַּיהוָה בָּגָדוּ כִּי־בָנִים זָרִים יָלָדוּ עַתָּה יֹאכְלֵם חֹדֶשׁ אֶת־חֶלְקֵיהֶם׃ {ס}

**בנים זרים ילדו.** שנתחתנו עם עכו״ם׃

**יאכלם חדש.** חדש אב׃

ח׳ תִּקְעוּ שׁוֹפָר בַּגִּבְעָה חֲצֹצְרָה בָּרָמָה הָרִיעוּ בֵּית אָוֶן אַחֲרֶיךָ בִּנְיָמִין׃

**תקעו שופר.** שיזהרו להשמר מן חרב הגייסות שיבאו עליה׳׃

**הריעו בית און.** אחריך הגייס הולך אתה בנימין זאת הריעו בבית און וי״ת תקעו שופר בשורת חרב באה בעון שהמליכו עליהם את שאול שהיה בגבעה ולא שמעו לקול שמואל שהיה מן הרמה ומלכיהם גרמו להם לסור מאחרי כגון ירבעם וחביריו הריעו עליהם און ושבר גדול׃

**אחריך בנימין.** על שאחרתם וחזרתם אחור מלעלו׳ לרגל לב״הם שהוא בחלקו של בנימין׃

**אחריך בנימין.** על איחורך את בנימין׃

ט׳ אֶפְרַיִם לְשַׁמָּה תִּהְיֶה בְּיוֹם תּוֹכֵחָה בְּשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל הוֹדַעְתִּי נֶאֱמָנָה׃

**לשמה תהיה ביום תוכחה.** וכשאבא להתווכח עמהם ישומו ויהיו תוהים ואין מענה בפיהם למה כי בשבטי ישראל הודעתי תורה נאמנה והם עברו עליה׃

**אפרים לשמה וגו׳.** בשבטי ישראל הודעתי נאמנה ר׳ אבוהו בשם ר׳ אחא ב״ר חנינא אמר ביום שיתווכח עמהם הקב״ה בדין לא יהיה להם פתחון פה שהרי בשבטים הודעתי שהדין דין אמת אתה מוצא כשגלו עשרת השבטים לא גלו יהודה ובנימין והיו עשרת השבטים אומרים מפני שהם בני פלטין שלו לא הגלה אותן משוא פנים יש בדבר חס ושלום אין משוא פנים אלא עדיין לא נתמלאה סאתם כיון שחטאו גלו אז שמעו עשרת השבטים מאין מענה בפיה׳ ואמרו הא אלהא הא תקיף הא קשוט דאפילו לבני ביתיה לא נסיב אפין לקיים מה שנא׳ בשבטי ישראל הודעתי נאמנה:

**י׳ הָיוּ֙ שָׂרֵ֣י יְהוּדָ֔ה כְּמַסִּיגֵ֖י גְּבֻ֑ול עֲלֵיהֶ֨ם אֶשְׁפֹּ֤וךְ כַּמַּ֙יִם֙ עֶבְרָתִ֔י׃**

**כמסיגי גבול.** כאד׳ המדביק גבול חבירו כך הם מהרו לאחוז בדרכי ישראל חבריה׳ המלכים לפיכך עליהם אשפוך וגומר וכמשמעו היו גוזלים שדות אך קשה בעיני כי היה לו לכתוב מסיגי גבול ולא כמסיגי:

**י״א עָשׁ֥וּק אֶפְרַ֖יִם רְצ֣וּץ מִשְׁפָּ֑ט כִּ֥י הוֹאִ֖יל הָלַ֥ךְ אַחֲרֵי־צָֽו׃**

**עשוק אפרים.** ביד העכו״ם:

**רצוץ משפט.** מיוסר ביסורים ולמה לו כל זאת כי הואיל ורצה והלך אחרי צוואות חדשות של נביאי הבעל:

**י״ב וַאֲנִ֥י כָּעָ֛שׁ לְאֶפְרַ֖יִם וְכָרָקָ֑ב לְבֵ֖ית יְהוּדָֽה׃**

**וכרקב.** תולעת האוכל העץ ושוחקו:

**י״ג וַיַּ֤רְא אֶפְרַ֙יִם֙ אֶת־חָלְיֹ֔ו וִיהוּדָ֖ה אֶת־מְזֹרֹ֑ו וַיֵּ֤לֶךְ אֶפְרַ֙יִם֙ אֶל־אַשּׁ֔וּר וַיִּשְׁלַ֖ח אֶל־מֶ֣לֶךְ יָרֵ֑ב וְה֣וּא לֹֽא־יוּכַ֤ל לִרְפֹּא֙ לָכֶ֔ם וְלֹא־יִגְהֶ֥ה מִכֶּ֖ם מָזֹֽור׃**

**מזורו.** לשון חולי:

**וילך אפרים אל אשור.** זה הושע בן אלה שהיה לו לעבד וישב וימרוד (מלכים ב י״ז:א׳):

**וישלח.** יהודה:

**אל מלך ירב.** זה אחז שנתן שוחד לתגלת פלאסר לעוזרו על רצין מלך ארם ופקח בן רמליה (מלכי׳ ב טז):

**והוא לא יוכל לרפוא לכם.** מהרבה גדודים מפלשתי׳ וערביים שבאו על אחז כמו שמפורש בדברי הימים (ב כד) כי חלק אחז את בית ה׳ ויתן למלך אשור ולא לעזרה לו:

**ולא יגהה מכם מזור.** לא יסור מכם מכאוב ואומר אני שהוא מן התיבות ההפוכות ל׳ כאשר הוגה מן המסלה (שמואל ב כ׳:י״ג) הורו והוגו מלב (ישעיהו נ״ט:י״ג) הגו סיגים מכסף (משלי כ״ה:ד׳):

**י״ד כִּֽי־אָנֹכִ֤י כַּשַּׁחַל֙ לְאֶפְרַ֔יִם וְכַכְּפִ֖יר לְבֵ֣ית יְהוּדָ֑ה אֲנִ֤י אֲנִי֙ אֶטְרֹ֔ף וְאֵלֵ֖ךְ אֶשָּׂ֥א וְאֵ֖ין מַצִּֽיל׃**

**אשא ואין מציל.** אשא את הטרף:

**ט״ו אֵלְכָ֥ה אָשׁ֖וּבָה אֶל־מְקֹומִ֑י עַ֚ד אֲשֶׁר־יֶאְשְׁמ֔וּ וּבִקְשׁ֖וּ פָּנָ֑י בַּצַּ֥ר לָהֶ֖ם יְשַׁחֲרֻנְנִֽי׃**

**אלך.** אסתלק מהם ואשובה אל השמים:

**עד אשר יאשמו.** יחזיקו עצמם כאשמים להודות על אשמתם:

**ישחרוננני.** יבקשוננני:

## פרק ו׳

**א׳ לְכ֥וּ וְנָשׁ֖וּבָה אֶל־יְהוָ֑ה כִּֽי־הֽוּא־טָ֥רָף וְיִרְפָּאֵ֖נוּ יַ֥ךְ וְיַחְבְּשֵֽׁנוּ׃**

**לכו ונשובה.** יאמרו לכו ונשובה וגו׳:

**יך ויחבשנו.** יך ל׳ הווה הוא, הוא מכה אותנו והוא יחבשנו:

ב׳ יְחַיֵּנוּ מִיֹּמָיִם בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יְקִמֵנוּ וְנִחְיֶה לְפָנָיו׃

**יחיינו מיומים.** יחזקנו משתי פורענות שעברו עלינו משתי מקדשות שחרבו׃

**ביום השלישי.** בבנין בית השלישי יקימנו׃

**מיומים.** משתי עתים שעברו עלינו׃

**ביום השלישי.** בעת השלישי׃

ג׳ וְנֵדְעָה נִרְדְּפָה לָדַעַת אֶת יְהוָה כְּשַׁחַר נָכוֹן מֹצָאוֹ וְיָבוֹא כַגֶּשֶׁם לָנוּ כְּמַלְקוֹשׁ יוֹרֶה אָרֶץ׃

**לדעת את ה׳.** באמת ובתמים נכונים כשחר זה אשר נכון מוצאו׃

**ויבא כגשם לנו.** כגשם הבא להיות חיים לעולם שאז יבא להורות חיים שיבאו לנו׃

**יורה ארץ.** ירוה ארץ׃

ד׳ מֶה אֶעֱשֶׂה לְךָ אֶפְרַיִם מֶה אֶעֱשֶׂה לְּךָ יְהוּדָה וְחַסְדְּכֶם כַּעֲנַן בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ׃

**מה אעשה לך.** מפני מדת הדין איך אוציא משפטיך לאור׃

**וחסדכם כענן בוקר.** כל טובתכם וצדקתכם אינה כלום׃

ה׳ עַל־כֵּן חָצַבְתִּי בַּנְּבִיאִים הָרַגְתִּים בְּאִמְרֵי־פִי וּמִשְׁפָּטֶיךָ אוֹר יֵצֵא׃

**על כן חצבתי בנביאים.** על אשר חצבתי עליהם דברי על ידי הנביאים והם לא נזהרו בהם לפיכך **הרגתים באמרי פי** בשביל אמרי פי כך תירגם יונתן׃

**על כן.** כמו על אשר וכן כי על כן ראיתי פניך (בראשית ל״ג:י׳) כי על כן לא נתתיה לשלה בני (שם לח)׃

**ומשפטיך אור יצא.** בתמיה ואיך אוכל לשאת לכם פנים מפני מדת הדין ומוסב על מה אעשה לך׃

ו׳ כִּי חֶסֶד חָפַצְתִּי וְלֹא־זָבַח וְדַעַת אֱלֹהִים מֵעֹלוֹת׃

**ודעת אלהים.** חפצתי מעולות׃

ז׳ וְהֵמָּה כְּאָדָם עָבְרוּ בְרִית שָׁם בָּגְדוּ בִי׃

**כאדם.** כאדם הראשון׃

**שם בגדו בו.** בארץ טובה שהושבתים בה שם בגדו בי כאדם שהכנסתיו לגן עדן ועבר על מצותי׃

ח׳ גִּלְעָד קִרְיַת פֹּעֲלֵי אָוֶן עֲקֻבָּה מִדָּם׃

**עקובה מדם.** מליאה אורבי רציחה כמו ואת עקבו (יהושע ח) ויעקבני (ברא׳ כז)׃

ט׳ וּכְחַכֵּי אִישׁ גְּדוּדִים חָבֶר כֹּהֲנִים דֶּרֶךְ יִרְצְחוּ־שֶׁכְמָה כִּי זִמָּה עָשׂוּ׃

**וכחכי איש גדודים.** וכאסיפת איש ציד דגים האוספם בחכה יחד כן חכי גדודיהם חבורות כהניהם המתחברי׳ ללכת בדרך ירצחו שם כולם שכם אחד׃

**כי זמה עשו.** כי עצה היא אשר נתיעצו לפני אסיפת׳ לאיז׳ מקום ילכו לרצח ולשלול שלל, וכחכי אימדור״ש בלעז ואף בל׳ משנה חכי ל׳ חיבור הוא (ב״ק קי״ט, יע״ש) ולא יטיל בו יותר משלשה חכין הם תפירות שהסורק מחבר בהן שני ראשין מן הבגד יחד כשחובטו במקלות ולשון זה משלי והגון בעיני וכן פירושו וכשיש בהם חבור אדם הנאספים יחד חבר כהנים הוא לרצח והראשון מדברי ר״מ שליח צבור זצ״ל׃

**שכמה.** לשון כת אחת׃

י׳ בְּבֵית יִשְׂרָאֵל רָאִיתִי (שעיריה) [שַׁעֲרוּרִיָּה] שָׁם זְנוּת לְאֶפְרַיִם נִטְמָא יִשְׂרָאֵל׃

**שערוריה.** י״ת ל׳ שינוי ששינו את דרכם וכן שמה ושערוריה (ירמיה ה)׃

י״א גַּם־יְהוּדָה שָׁת קָצִיר לָךְ בְּשׁוּבִי שְׁבוּת עַמִּי׃ {פ}

**גם יהודה.** אף הוא הואיל וקלקל:

**שת.** המשית זמן פורענות לה:

**קציר.** עת סילוקה וגלותה כמו עוד מעט ובאה עת הקציר לה (שם נא) בפורענות בבל בספר ירמיה:

**בשובי שבות עמי.** בהוכיח אותם לשובב משובותם:

**שבות עמי.** לשון משובה נערו׳ ויולדות אינווייזור״א בלע״ז וכן בנים שובבים (שם ג) הבת השובבה (שם לא):

## פרק ז׳

**א׳ כִּרְפָאִי לְיִשְׂרָאֵל וְנִגְלָה עֲוֹן אֶפְרַיִם וְרָעוֹת שֹׁמְרוֹן כִּי פָעֲלוּ שֶׁקֶר וְגַנָּב יָבוֹא פָּשַׁט גְּדוּד בַּחוּץ:**

**כרפאי לישראל.** כשאני חפץ להושיעם ולרפאות עוונותם נגלו לפני כי פעלו תמיד שקר וגנבים מהם תמיד באים וגונבים ממון חביריהם ואף פושטי׳ גדודיהם בלסטיות ללסטם את הבריות:

**ב׳ וּבַל־יֹאמְרוּ לִלְבָבָם כָּל־רָעָתָם זָכַרְתִּי עַתָּה סְבָבוּם מַעַלְלֵיהֶם נֶגֶד פָּנַי הָיוּ:**

**ובל יאמרו ללבבם.** אינן נותנין אל לבם שכל רעתם כתובה לזכרון לפני:

**ג׳ בְּרָעָתָם יְשַׂמְּחוּ־מֶלֶךְ וּבְכַחֲשֵׁיהֶם שָׂרִים:**

**ישמחו מלך.** מלכם חפץ ברעה שהם עושים:

**ד׳ כֻּלָּם מְנָאֲפִים כְּמוֹ תַנּוּר בֹּעֲרָה מֵאֹפֶה יִשְׁבֹּת מֵעִיר מִלּוֹשׁ בָּצֵק עַד־חֻמְצָתוֹ:**

**בוערה מאופה.** שהוסקה מיד הנחתום כן יצרם בוער בקרבם:

**ישבות מעיר.** י״ת מה שתירגם ואיני יכול ליישב בו לשון המקרא ולפי משמעו ישבות יצרם הרע שהיה מעירם:

**מלוש בצק עד חומצתו.** משחשב בלבו את הרעה כיצד יעשה אותה הוא שובת וישן עד הבוקר שהוא יכול לעשותה כמו שהאופה שובת מלוש בצק עד שהחמיצה שהוא יכול לאפות וכן הוא אומר (במיכה ב׳:א׳) הוי חושבי און ופועלי רע כל משכבותם כאור הבקר יעשוה:

**ה׳ יוֹם מַלְכֵּנוּ הֶחֱלוּ שָׂרִים חֲמַת מְיַיִן מָשַׁךְ יָדוֹ אֶת־לֹצְצִים:**

**יום מלכנו.** ביום שהיה ממליכין את מלכיהם:

**החלו שרים.** נעשו שרינו חולים:

**חמת מיין.** מחום היין הבוער בם והמלך מושך ידו מן הטובי׳ והכשרים להתחבר את לוצצים:

**ו׳ כִּי־קָרְבוּ כַתַּנּוּר לִבָּם בְּאָרְבָּם כָּל־הַלַּיְלָה יָשֵׁן אֹפֵהֶם בֹּקֶר הוּא בֹּעֵר כְּאֵשׁ לָהָבָה:**

**כי קרבו כתנור לבם בארבם.** הכינו והזמינו את לבם במעשה אורב שלהם כתנור זה שמכינים ומסיקין אותו לאפות:

**כל הלילה ישן אופיהם.** נחתום שלהם המסיק את התנור לאחר שהכינו לבם וחשבו את גמר הרעה איך יעשוה:

**ישן אופיהם.** כלומר עד הבוקר ישנים ולבוקר בוערים כאש עד שגמרו את רעתם:

**ז׳ כֻּלָּם יֵחַמּוּ כַּתַּנּוּר וְאָכְלוּ אֶת־שֹׁפְטֵיהֶם כָּל־מַלְכֵיהֶם נָפָלוּ אֵין־קֹרֵא בָהֶם אֵלָי:**

**ואכלו את שופטיהם.** הרגו את סנהדרין שלהם לפי שהיו מוחים בידם ומה עלתה להם כל מלכיהם נפלו לפי שאין קורא בהם אלי ובירושלמי במסכת ע״ז דרשו ביום שהמליכו את ירבעם החלו שרים חמת מיין כמו שמפורש אתון לגביה אמרין ליה קום עבד לן עכו״ם אמר לון השתא עתי רמשא הוא וכל עמא שתיין כלומר עת שכרות הוא שמא עכשיו שכורים אתם ומחר תחזרו בכם איזלון ואיתו בצפר׳ אזלו ואתו בצפרא הדא היא כי קרבו כתנור וגו׳ אמר לון אנא דחיל מן סנהדרין דילכון אמרון ליה אנן קטלינן לון הדא היא ואכלו את שופטיהם:

**משך ידו וגו׳.** כד הוה חמי בר נש כשר הוה מותיב גבוי תרין ליצנין ואינון אמרין לו איזה דור חביב מכל הדורות והוא אמר לון דור המדבר ואינון אמרין לו ולא עבדין עכו״ם והוא אמר לון אגב דהוו חביבין לא איתענשון ואינון אמרין לו חש דמלכא בעי למעבד כן דום שהמלך רוצה לעשות כן:

ח׳ אֶפְרַ֤יִם בָּעַמִּים֙ הֽוּא־יִתְבּוֹלָ֔ל אֶפְרַ֖יִם הָיָ֣ה עֻגָ֑ה בְּלִ֖י הֲפוּכָֽה׃

**יתבולל.** יבולבל בגולה בין האומות׃

**עוגה בלי הפוכה.** תירגם יונתן כחררה דעד דלא איתהפכת איתאכלת עוגה חררה שאופין על הגחלים׃

ט׳ אָכְל֤וּ זָרִים֙ כֹּח֣וֹ וְה֔וּא לֹ֥א יָדָ֖ע גַּם־שֵׂיבָ֣ה ׀ זָרְקָ֣ה בּ֑וֹ וְה֖וּא לֹ֥א יָדָֽע׃

**והוא לא ידע.** לא שם אל לבו שאכלוהו מלכי ארם בימי יהואחז שנא׳ (מלכים ב י״ג:ז׳) כי לא השאיר ליהואחז וגומר וישימם כעפר לדוש ואעפ״כ לא חזר ירבעם בנו מדעת (מרעת ס״א) אביו׃

**גם שיבה זרקה.** תרגום יונתן אף חלישותא מטתינון ואינון לא מסתכלין׃

י׳ וְעָנָ֥ה גְא֛וֹן יִשְׂרָאֵ֖ל בְּפָנָ֑יו וְלֹא־שָׁ֣בוּ ׀ אֶל־יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיהֶ֔ם וְלֹ֥א בִקְשֻׁהוּ֖ בְּכָל־זֹֽאת׃

**וענה גאון ישראל בפניו.** וימאך יקרא דישראל ואינון חזן ל׳ עוני ואין וענה זה ל׳ עתיד אלא ל׳ עבר כמו וקרא זה אל זה (ישעי׳ ו) שמעתי שקרא זה אל זה וכמו ועשה לו כתונת פסים (בראשי׳ לז) ואף זה לשון עבר כבר נמעטו ונשפלו ובכל זאת לא שבו אל ה׳׃

י״א וַיְהִ֤י אֶפְרַ֙יִם֙ כְּיוֹנָ֣ה פוֹתָ֔ה אֵ֥ין לֵ֖ב מִצְרַ֣יִם קָרָ֑אוּ אַשּׁ֖וּר הָלָֽכוּ׃

**אין לב.** להבחין מה טוב להם ומה רע להם׃

**מצרים קראו.** לאותם שהרעו להם מעולם הם קוראים לעזרה׃

**אשור הלכו.** אל מלך אשור הלכו שיעזור להם׃

י״ב כַּאֲשֶׁ֥ר יֵלְכ֖וּ אֶפְרֹ֑שׂ עֲלֵיהֶם֙ רִשְׁתִּ֣י כְעוֹף֮ הַשָּׁמַ֒יִם֒ אוֹרִידֵ֔ם אַיְסִרֵ֖ם כְּשֵׁ֥מַע לַעֲדָתָֽם׃ {ס}

**כאשר ילכו.** למצרים׃

**אפרוש עליהם רשתי כעוף השמים.** שהנשר והנץ עולין למעלה ממנו ומורידין אותו לארץ כן אורידם במצרים על ידי נבוכדנצר׃

**איסרם כשמע לעדתם.** אביא עליהם יסורים ככל אשר אני משמיע לעדתם ביד ירמיה הנביא שעתידין הם לומר לו התפלל נא בעדנו וגו׳ (ירמיהו מ״ב:ג׳) ויגד לנו ה׳ אלהיך וגומר אם טוב ואם רע וגו׳ ואמר להם אם שום תשימו נפשיכם לשוב מצרים והיתה החרב אשר את׳ יראים ממנה שם תשיג אתכם וכל הענין׃

**איסרם.** לשון ייסורין ומנחם פי׳ ל׳ קשר ומוסרותיך אנתק (ירמיהו ל׳:ח׳) אבל דונש פתר ל׳ ייסורין כמו (ויקר׳ כו) ליסר אתכם ונוסף היו״ד השני באיסרם כאשר נוסף ביישירו ועפעפיך יישירו נגדך (משלי ד׳:כ״ה) ל״א כעוף השמים הנלכד ברשת התלויה על כלונסות ולאחר שהם ברשת מורידין הרשת׃

י״ג א֥וֹי לָהֶ֖ם כִּֽי־נָדְד֣וּ מִמֶּ֑נִּי שֹׁ֤ד לָהֶם֙ כִּֽי־פָשְׁע֣וּ בִ֔י וְאָנֹכִ֖י אֶפְדֵּ֑ם וְהֵ֥מָּה דִּבְּר֖וּ עָלַ֥י כְּזָבִֽים׃

**ואנכי אפדם.** אני הייתי חפץ לפדותם מרעה אשר הם בה׃

**והם דברו עלי כזבים.** אמרו אל ירמיה שקר אתה מדבר (שם מג) לא שלחך ה׳ לאמר אל תבואו מצרים׃

י״ד וְלֹא־זָעֲק֤וּ אֵלַי֙ בִּלְבָבָ֔ם כִּ֥י יְיֵלִ֖ילוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָ֑ם עַל־דָּגָ֥ן וְתִירֹ֖שׁ יִתְגּוֹרָ֑רוּ יָס֖וּרוּ בִֽי׃

**כי יילילו על משכבותם.** כי על כן תבא להם יללה כך ת״י׃

**יתגוררו.** יש להם מגורות של דגן לפיכך יסורו וימרדו בי׃

ט״ו וַאֲנִ֞י יִסַּ֤רְתִּי חִזַּקְתִּי֙ זְרוֹעֹתָ֔ם וְאֵלַ֖י יְחַשְּׁבוּ־רָֽע׃

**ואני יסרתי חזקתי זרועותם.** ביראתי על ידי נביאי לשמוע אליהם במה שהם מייסרים אותם ויתחזקו זרועותם׃

ט״ז יָשׁ֣וּבוּ ׀ לֹ֣א עָל֗ הָיוּ֙ כְּקֶ֣שֶׁת רְמִיָּ֔ה יִפְּל֥וּ בַחֶ֖רֶב שָׂרֵיהֶ֑ם מִזַּ֣עַם לְשׁוֹנָ֔ם זוֹ֥ לַעְגָּ֖ם בְּאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃

**ישובו לא על.** שבו למצרים ולא להועיל להם לכך נקוד על בקמץ כמו (שמואל ב כ״ג:א׳) נאם הגבר הוקם על שהוא לשון עילוי ואינו דבוק לתיבה שלאחריו:

**היו כקשת רמיה.** כשרוצה לירות בו חץ לצפון הוא יורה לדרום:

**יפלו בחרב שריהם.** יוחנן בן קרח (ירמיהו מ״ג:ד׳) וכל החיילים ששבו למצרי׳:

**מזעם לשונם.** לשון קשה שהשיבו לירמיה:

**זו לעגם.** אשר ילעיגו להם בארץ מצרים למה שבת׳ אצלנו כדי להביא עלינו פורעניות והלא כתוב לכם לא תוסיפו לראותם עוד (שמות י״ד:י״ג):

## פרק ח׳

**א׳ אֶל־חִכְּךָ שֹׁפָר כַּנֶּשֶׁר עַל־בֵּית יְהוָה יַעַן עָבְרוּ בְרִיתִי וְעַל־תּוֹרָתִי פָּשָׁעוּ׃**

**אל חכך שופר.** שכינה אומרת לנביא השמע קול חכך וקרא כשופר ואומר עופו ומהרו האויבים כאשר ידאה הנשר ובא אל בית ה׳ אל חכך שופר כאילו השופר נתון אל חכך:

**ב׳ לִי יִזְעָקוּ אֱלֹהַי יְדַעֲנוּךָ יִשְׂרָאֵל׃**

**לי יזעקו.** כשתבוא עליהם הרעה:

**אלהי ידענוך.** הלא עמך אנחנו וסרסוהו ודרשוהו לי יזעקו ישר׳ אלהי ידענוך ואני לא אשמע להם כי

**ג׳ זָנַח יִשְׂרָאֵל טּוֹב אוֹיֵב יִרְדְּפוֹ׃**

**זנח ישראל טוב.** לפיכך **אויב ירדפו**:

**ד׳ הֵם הִמְלִיכוּ וְלֹא מִמֶּנִּי הֵשִׂירוּ וְלֹא יָדַעְתִּי כַּסְפָּם וּזְהָבָם עָשׂוּ לָהֶם עֲצַבִּים לְמַעַן יִכָּרֵת׃**

**השירו.** עשו שרים ד״א הסירו את זה ממלוכ׳ והמליכו את זה ובספר המסור׳ מוכיח כן שחברו במסורה כתבין שי״ן וקריין סמ״ך ופתרונו סמ״ך:

**למען יכרת.** למען כי היה להם זהב לרוב וגרמו להם שיכרת העושר מהם:

**ה׳ זָנַח עֶגְלֵךְ שֹׁמְרוֹן חָרָה אַפִּי בָם עַד־מָתַי לֹא יוּכְלוּ נָקְיֹן׃**

**זנח.** הקב״ה אתכם בני שומרון בעון עגלים שבבית אל שמלכי שומרון עובדים שם:

**עד מתי לא יוכלו.** להפנות לבם להנקות מאותו טינוף:

**ו׳ כִּי מִיִּשְׂרָאֵל וְהוּא חָרָשׁ עָשָׂהוּ וְלֹא אֱלֹהִים הוּא כִּי־שְׁבָבִים יִהְיֶה עֵגֶל שֹׁמְרוֹן׃**

**כי מישראל והוא.** מכספם וזהבם של כל אחד ואחד הוא גבוי והחרש עשהו והוי״ו של והוא נופל ויש הרבה וי״ו דומין לו (יחזקאל מו) בצאתו וגבאיו ולא ירפאו אף כאן כי מישראל הזמנתו והכנתו והוא נעשה ויש לישב הוי״ו הזאת כן כי מישראל והוא אף העגל הזה מאתם בא כמות העגל הראשון:

**שבבים.** לנסרי לווחין ולשון ארמית הוא שיבא מכשורא (סנהדרין ז):

**ז׳ כִּי רוּחַ יִזְרָעוּ וְסוּפָתָה יִקְצֹרוּ קָמָה אֵין־לוֹ צֶמַח בְּלִי יַעֲשֶׂה־קֶּמַח אוּלַי יַעֲשֶׂה זָרִים יִבְלָעֻהוּ׃**

**קמה אין לו.** לזרע שלהם כלו׳ לא יצליחו במעשיהם:

**אולי יעשה.** אף אם יעשה קמח:

**זרים יבלעוהו.** אף אם יצליחו בנכסיהם סופו ליפול ביד זרים:

**ח׳ נִבְלַע יִשְׂרָאֵל עַתָּה הָיוּ בַגּוֹיִם כִּכְלִי אֵין־חֵפֶץ בּוֹ׃**

**ט׳ כִּי־הֵמָּה עָלוּ אַשּׁוּר פֶּרֶא בודד לוֹ אֶפְרַיִם הִתְנוּ אֲהָבִים׃**

**פרא בודד לו.** נעשו כפרא שהולך בודד לעצמו שואף רוח ממקום למקום לנוד:

**התנו אהבים.** י״ת לשון תנים כמו ערוד זה שהולך במדברות שאפו רוח כתנים לקנות להם אוהבים נואפי׳ זרים התנו אידגרוניו״ט בלע״ז ויש לפרש לשון אתנן:

**י׳** גַּם כִּי־יִתְּנוּ בַגּוֹיִם עַתָּה אֲקַבְּצֵם וַיָּחֵלּוּ מְעָט מִמַּשָּׂא מֶלֶךְ שָׂרִים:

**גם כי יתנו בגוים.** אע״פ שעשו זאת שהתנו אהבים בעכו״ם:

**עתה אקבצם.** בבא עת גאולתם לא אעכבנה:

**ויחלו מעט ממשא מלך שרים.** ויכנעו מעט בגלות׳ בבבל מיראת משא מלך שרים מעול האומות שהיו בתוכם:

**י״א** כִּי־הִרְבָּה אֶפְרַיִם מִזְבְּחוֹת לַחֲטֹא הָיוּ־לוֹ מִזְבְּחוֹת לַחֲטֹא:

**כי הרבה אפרים.** לפיכך אחילנו ממשא מלך שרים:

**י״ב** (אכתוב) [אֶכְתָּב־]לוֹ (רבו) [רַבֵּי] תוֹרָתִי כְּמוֹ־זָר נֶחְשָׁבוּ:

**אכתוב לו.** אני תמיד מוכיחו על ידי נביאי וכותב לו רובי תורתי והם כמו זר נחשבו:

**י״ג** זִבְחֵי הַבְהָבַי יִזְבְּחוּ בָשָׂר וַיֹּאכֵלוּ יְהוָה לֹא רָצָם עַתָּה יִזְכֹּר עֲוֹנָם וְיִפְקֹד חַטֹּאותָם הֵמָּה מִצְרַיִם יָשׁוּבוּ:

**זבחי הבהבי.** זבחי עולתי שהם מהבהבים לפני באש שעל מזבחי:

**יזבחו בשר ויאכלו.** למה לי שמביאים אותם יזבחו להיות להם בשר למאכלם ויאכלום כי אינני רוצה אותם:

**י״ד** וַיִּשְׁכַּח יִשְׂרָאֵל אֶת־עֹשֵׂהוּ וַיִּבֶן הֵיכָלוֹת וִיהוּדָה הִרְבָּה עָרִים בְּצָרוֹת וְשִׁלַּחְתִּי־אֵשׁ בְּעָרָיו וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ: {פ}

## פרק ט׳

**א׳** אַל־תִּשְׂמַח יִשְׂרָאֵל | אֶל־גִּיל כָּעַמִּים כִּי זָנִיתָ מֵעַל אֱלֹהֶיךָ אָהַבְתָּ אֶתְנָן עַל כָּל־גָּרְנוֹת דָּגָן:

**אל תשמח ישראל.** כשאר עכו״ם הקדמונים שהם לא קבלו תורה ולא באו לחלקי ואתה זנית מעלי ואבדת טובות הרבה:

**אהבת.** להיות כזונה לקבל אתנן:

**על כל גרנות.** כדרך זונה שנותנין לה דגן בגורן באתננה:

**ב׳** גֹּרֶן וָיֶקֶב לֹא יִרְעֵם וְתִירוֹשׁ יְכַחֲשׁ בָּהּ:

**ג׳** לֹא יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ יְהוָה וְשָׁב אֶפְרַיִם מִצְרַיִם וּבְאַשּׁוּר טָמֵא יֹאכֵלוּ:

**לא ישבו בארץ ה׳.** לא יתעכבו בארצם:

**ד׳** לֹא־יִסְּכוּ לַיהוָה | יַיִן וְלֹא יֶעֱרְבוּ־לוֹ זִבְחֵיהֶם כְּלֶחֶם אוֹנִים לָהֶם כָּל־אֹכְלָיו יִטַּמָּאוּ כִּי־לַחְמָם לְנַפְשָׁם לֹא יָבוֹא בֵּית יְהוָה:

**לא יסכו.** לשון נסך:

**לא יערבו לו.** לא תהא מנחתם עריבה עליו:

**כלחם אונים.** כלחם גזילה הבא ע״י כח ואונים:

**כי לחמם לנפשם.** ראוי הוא זה להם למאכל ולא לבוא לבית ה׳ ד״א כלחם אוני׳ כלחם אבלים שהוא טמא וסופו מוכיח כל אוכליו יטמאו:

**ה׳** מָה־תַּעֲשׂוּ לְיוֹם מוֹעֵד וּלְיוֹם חַג־יְהוָה:

**ליום מועד.** ליום זמן קבוע להיות האויב נועד לבא עליכ׳:

**חג ה׳.** זבח הריגה שיש לו בכם׃

**ו׳** כִּי־הִנֵּה הָלְכוּ֙ מִשֹּׁ֣ד מִצְרַ֔יִם תְּקַבְּצֵ֖ם מֹ֣ף תְּקַבְּרֵ֑ם מַחְמַ֤ד לְכַסְפָּם֙ קִמּ֣וֹשׁ יִירָשֵׁ֔ם חוֹחַ֙ בְּאָהֳלֵיהֶֽם׃

**כי הנה הלכו.** ממקומם מרוב שודדים שיבאו עליהם עם נבוכדנצר׃

**מוף.** מארץ מצרים היא׃

**מחמד לכספם.** בתי חמדת אוצרות כספם׃

**קימוש.** חוח מיני חיות תרגם יונתן׃

**ז׳** בָּ֣אוּ | יְמֵ֣י הַפְּקֻדָּ֔ה בָּ֖אוּ יְמֵ֣י הַשִּׁלֻּ֑ם יֵדְעִ֣ו יִשְׂרָאֵ֗ל אֱוִיל֙ הַנָּבִ֣יא מְשֻׁגָּ֔ע אִ֖ישׁ הָרֽוּחַ֙ עַל֙ רֹ֣ב עֲוֹנְךָ֔ וְרַבָּ֖ה מַשְׂטֵמָֽה׃

**הפקודה.** שיפקדו עונותיכם׃

**השלום.** תושלמת חובין׃

**אויל הנביא.** אף מנביאי אמת שלהם יהיו אוילים כגון חנניה בן עזור שתחלתו נביא אמת היה׃

**ורבה משטמה.** שהקב״ה שונא מעשיכ׳׃

**ח׳** צֹפֶ֥ה אֶפְרַ֖יִם עִם־אֱלֹהָ֑י נָבִ֣יא פַּ֤ח יָקוּשׁ֙ עַל־כָּל־דְּרָכָ֔יו מַשְׂטֵמָ֖ה בְּבֵ֥ית אֱלֹהָֽיו׃

**צופה אפרים עם אלהי.** הם מעמידין להם נביאיהם הממשיכין אותן לצד עכו״ם שלהם׃

**נביא פח יקוש על כל דרכיו.** ולנביאי האמת הם טומנין פחים ללכדם׃

**משטמה בבית אלהיו.** בבית המקדש הרגו את זכריה ויבקשו להרוג את ירמיה כענין שנא׳ (ירמיהו כ״ו:י״א) משפט מות לאיש הזה וגו׳׃

**ט׳** הֶעְמִ֥יקוּ שִׁחֲתוּ֙ כִּימֵ֣י הַגִּבְעָ֔ה יִזְכֹּ֥ר עֲוֹנָ֖ם יִפְקֹ֑וד חַטֹּאותָֽם׃ {ס}

**כימי הגבעה.** יש אומרים זה גבעת בנימין בפלגש (שופטים יט) ויש אומרים זה גבעת שאול (שמואל א יא) ששאלו להם מלך ומרדו בדברי הנביא׃

**י׳** כַּעֲנָבִ֣ים בַּמִּדְבָּ֗ר מָצָ֙אתִי֙ יִשְׂרָאֵ֔ל כְּבִכּוּרָ֥ה בִתְאֵנָ֖ה בְּרֵאשִׁיתָ֑הּ רָאֵ֤יתִי אֲבוֹתֵיכֶם֙ הֵ֣מָּה בָ֔אוּ בָּעַל־פְּעֹ֖ור וַיִּנָּזְר֣וּ לַבֹּ֑שֶׁת וַיִּהְיוּ֙ שִׁקּוּצִ֔ים כְּאֹהֲבָֽם׃

**כענבים במדבר.** כענבים שהם חביבים במדבר כך חיבבתי את ישראל׃

**כביכורה בתאנה.** כתאנה מבושלת בעץ התאנה׃

**בראשיתה.** בתחלת בישול התאנים׃

**ראיתי אבותיכם.** כן נראו אבותיכם בעיני לחבבם׃

**וינזרו.** אין נזירה בכל מקום אלא לשון פרישה׃

**לבושת.** לעכו״ם שהיא בשתם׃

**ויהי שקוצים.** לפני׃

**כאהבם.** את בנות מואב׃

**י״א** אֶפְרַ֤יִם כָּעֹוף֙ יִתְעוֹפֵ֔ף כְּבוֹדָ֖ם מִלֵּדָ֣ה וּמִבֶּ֔טֶן וּמֵהֲרָיֹֽון׃

**אפרים כעוף יתעופף וגו׳.** אמר הנביא הלואי ויהיו כעוף הזה הנודד מקינו וחדל מפריה ורביה כך ישכלו את זרעם או בשעת לידה או יתעכל בבטן ויפילו או בשעת הריון לא יקלוטו כי מה בצע בגדלם את בניהם שהם יגדלו ושכלתים מאדם׃

**י״ב** כִּ֣י אִם־יְגַדְּל֣וּ אֶת־בְּנֵיהֶ֔ם וְשִׁכַּלְתִּ֖ים מֵאָדָ֑ם כִּי־גַם־אֹ֥וי לָהֶ֖ם בְּשׁוּרִ֥י מֵהֶֽם׃

**כי גם.** לאבות׃

**אוי להם בשורי מהם.** כמו בסורי מהן והוא מן מסורות כתבין שי״ן וקריין סמ״ך ד״א כעוף יתעופף כבודם וגו׳ כעוף זה שפורח ואיננו כן יעוף ויברח כל כבודם כל מה שנצטערו בבניהם בליד׳ ובהריון מלידה זה צער לידה ומבטן אלו ימי העיבור ומהריון בשעת תשמיש כל טרחם זה יכלה כיצד שהרי כשיגדלו את בניהם ושכלתים:

**י״ג** אֶפְרַיִם כַּאֲשֶׁר־רָאִיתִי לְצֹר שְׁתוּלָה בִנְוָה וְאֶפְרַיִם לְהוֹצִיא אֶל־הוֹרֵג בָּנָיו׃

**אפרים כאשר ראיתי לצור.** בשלוותה מעטיר׳ ועשירה על כל המדינות כן ראיתי לאפרים שתולה בנוה ואפרים מה גמול שלם לי נתעסק להוציא אל הורג בניו לזובחם לעכו״ם של מולך כן תירגם יונתן:

**י״ד** תֵּן לָהֶם יְהוָה מַה־תִּתֵּן תֵּן לָהֶם֙ רֶ֣חֶם מַשְׁכִּ֔יל וְשָׁדַ֖יִם צֹמְקִֽים׃

**תן להם ה׳ מה תתן.** הנביא מתפלל שימותו קטנים שאינו דומה אבלו של קטן לאבלו של גדול לפיכך אם אי אפשר מלידה ומבטן ומהריון שכבר נגזר מבריאת עולם (בראשית ג׳:ט״ז) ואל אישך תשוקתך תן להם מהרה בקטנותם מה שאתה אומר ליתן להם לאחר זמן שאמרת כי אם יגדלו את בניה׳ ושכלתים:

**תן להם רחם משכיל.** בשעה שיוצאין לאויר עולם ימותו או יצטמקו שדי אמן שלא יהא להם חלב להניק:

**ט״ו** כָּל־רָעָתָם בַּגִּלְגָּל֙ כִּי־שָׁ֣ם שְׂנֵאתִ֔ים עַל רֹ֖עַ מַעַלְלֵיהֶ֑ם מִבֵּיתִי֙ אֲגָרְשֵׁ֔ם לֹ֥א אוֹסִ֖יף אַהֲבָתָ֑ם כָּל־שָׂרֵיהֶ֖ם סֹרְרִֽים׃

**כל רעתם בגלגל.** שם הרבו לעבוד עכו״ם בבמות לפי שהיה שם המשכן בתחלה היו אומרים להם נביאי הבעל שהוא מקום נבחר והוא היה למלכי ישראל:

**לא אוסיף אהבתם.** לאהוב אותם:

**ט״ז** הֻכָּ֤ה אֶפְרַ֙יִם֙ שָׁרְשָׁ֔ם פְּרִ֖י (בלי) [בַּל־]יַעֲשׂ֑וּן גַּם֩ כִּֽי־יְלִדוּן֙ וְהֵמַתִּ֣י מַחֲמַדֵּ֔י בִּטְנָֽם׃

**פרי בל יעשון.** לא טוב להם לפרות ולרבות שהרי גם כי ילדו והמתי מחמדי בטנם:

**י״ז** יִמְאָסֵם֙ אֱלֹהַ֔י כִּ֥י לֹ֖א שָׁמְע֣וּ לוֹ֑ וְיִהְי֥וּ נֹדְדִ֖ים בַּגּוֹיִֽם׃ {ס}

**ימאסם אלהי.** איננו קללה אלא בשורה עתיד הוא למאסם:

## פרק י׳

**א׳** גֶּ֚פֶן בּוֹקֵ֣ק יִשְׂרָאֵ֔ל פְּרִ֖י יְשַׁוֶּה־לּ֑וֹ כְּרֹ֤ב לְפִרְיוֹ֙ הִרְבָּ֣ה לַמִּזְבְּחוֹת֔ כְּטוּב֙ לְאַרְצ֔וֹ הֵיטִ֖יבוּ מַצֵּבֹֽת׃

**גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו.** ישראל דומין לגפן המשיר כל פריו הטוב כך עזבו אותי שאני פרי הטוב והשוה לו:

**פרי ישוה לו.** פרי אשר ישוה לו וייטב לו:

**כרוב לפריו הרבה למזבחות.** כשהשפעתי להם הטובה והם הרבו לעשות עגלי׳ למזבחות, ד״א **גפן בוקק ישראל** פרי מעשיו גרם לו **פרי ישוה לו** יועיל לו להיות בוקק כי עשו המזבחות והועילו לכניסיה שלהן לרעה וזהו לשון התרגום:

**הטיבו מצבות.** הרבו מצבות:

**ב׳** חָלַ֥ק לִבָּ֖ם עַתָּ֣ה יֶאְשָׁ֑מוּ הֽוּא־יְעָרֵ֥ף מִזְבְּחֹתָ֖ם יְשֹׁדֵ֥ד מַצֵּבוֹתָֽם׃

**חלק לבם.** ממני:

**עתה יאשמו.** הוא הדבר אשר יערוף מזבחותם ישחית לשון וערפו שם (דברים כא) וערפתו (שמו׳ יג) ישבור צוארם, ד״א לפי מדרש אגדה גדול השלום שאפי׳ ישראל עבדו עכו״ם ושלום ביניהם אין השטן מקטרג ביניהם שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו (לעיל ד) ושנוי המחלוקת שנאמר חלק לבם עתה יאשמו יש פתחון פה לשטן לקטרג:

**ג׳** כִּ֤י עַתָּה֙ יֹאמְר֣וּ אֵֽין־מֶ֣לֶךְ לָ֔נוּ כִּ֥י לֹ֖א יָרֵ֣אנוּ אֶת־יְהוָ֑ה וְהַמֶּ֖לֶךְ מַה־יַּעֲשֶׂה־לָּֽנוּ׃

**כי עתה.** בבא עליהם הרעה **יאמרו אין לנו מלך** מלכינו אשר בטחנו בו לאמר שיצא בראשונה וילחם את מלחמותינו אין מועיל לנו כלו׳:

ד׳ דִּבְּרוּ דְבָרִים אָלוֹת שָׁוְא כָּרֹת בְּרִית וּפָרַח כָּרֹאשׁ מִשְׁפָּט עַל תַּלְמֵי שָׂדָי׃

**אלות שוא.** השבע לשקר אלות כמו כרות לשון הווה. **כרות ברית** לעכו״ם של מולך לפיכך יפרח עליהם משפט ייסורין ופורענות **כראש** שהוא עשב מר הפורח על תלמי שדי וי״ת **על תלמי שדי** בעון שמסיגין גבולי שדות׃

**תלמי שדי** מענית המחרישה קרוי תלם, ד״א **על תלמי שדי** שהם עושים שם מזבחותם כמו שנאמר גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי (לקמן יב) שם יפרח עליה׳ משפט עוונם. ד״א **אלות שוא** כל ברית שהם כורתים זה עם זה עוברים עליו **ופרח כראש משפט על תלמי שדי** כראש שהוא פורח על תלמי שדי שהוא עשב מר כך משפטיהם פורחים וגדלים תמרורים לעניים ואביונים ואף עמוס אמר כן כי הפכתם ללענה משפט (עמוס ו׳:י״ב)׃

ה׳ לְעֶגְלוֹת בֵּית אָוֶן יָגוֹרוּ שְׁכֶן שֹׁמְרוֹן כִּי־אָבַל עָלָיו עַמּוֹ וּכְמָרָיו עָלָיו יָגִילוּ עַל־כְּבוֹדוֹ כִּי־גָלָה מִמֶּנּוּ׃

**לעגלות בית און וגו׳.** לפורענות העתידה לבא על עגלי׳ שבבית אל שהיא נקראת בית און בספר יהושע׃

**יגורו.** יראו ממנו שכיניו שבשומרון למה כי אבל עליו עמו וכמריו אשר עליו יגילו תמיד עתה יאבלו על כבודו כי גלה׃

ו׳ גַּם־אוֹתוֹ לְאַשּׁוּר יוּבָל מִנְחָה לְמֶלֶךְ יָרֵב בָּשְׁנָה אֶפְרַיִם יִקָּח וְיִבּוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מֵעֲצָתוֹ׃

**גם אותו לאשור יובל.** זה היה בשנת שתים עשרה לאחז ויער ה׳ את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי (ד״ה א ה) וגו׳ ונטל עגלי הזהב אשר בבית אל והלך לו לקיים מה שנאמר גם אותו לאשור יובל׃

**מנחה למלך ירב.** זה סנחריב׃

**בשנה אפרים יקח.** בשת יקח לו ירבעם שהוא משבט אפרים שהעמיד לו עגל זה לאלוה׃

**ויבוש ישראל.** מאותה עצה שנועצו לעשותם כמו שנאמר (מלכים א י״ב:כ״ח) ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב׃

ז׳ נִדְמָה שֹׁמְרוֹן מַלְכָּהּ כְּקֶצֶף עַל־פְּנֵי־מָיִם׃

**נדמה.** נשתתק מלך שומרון והרי הוא כקצף שעל פני המים שהוא אושקמ״א בלע״ז׃

ח׳ וְנִשְׁמְדוּ בָּמוֹת אָוֶן חַטַּאת יִשְׂרָאֵל קוֹץ וְדַרְדַּר יַעֲלֶה עַל־מִזְבְּחוֹתָם וְאָמְרוּ לֶהָרִים כַּסּוּנוּ וְלַגְּבָעוֹת נִפְלוּ עָלֵינוּ׃ {פ}

**במות און.** במות בית אל׃

**קוץ ודרדר יעלה על מזבחותם.** שגלו עובדיהן ואין עוד פונה להם׃

**ואמרו.** ישראל׃

**להרים כסונו.** שלא יראונו אויבינו בבשתנו׃

ט׳ מִימֵי הַגִּבְעָה חָטָאת יִשְׂרָאֵל שָׁם עָמָדוּ לֹא־תַשִּׂיגָם בַּגִּבְעָה מִלְחָמָה עַל־בְּנֵי עָוְלָה׃

**מימי הגבעה חטאת ישראל.** חטאת זה נקוד רפי שהוא לשון נקבה ולשעבר כמו עשת באת אזלת יד מימי גבעת בנימין חטאת ישראל לפי שהיה מעשה פלגש בגבעה בימי עתניאל בן קנז שהיה ראשון לשופטים בימי כושן רשעתים ובימיו היה פסל מיכה וכל זה מצינו בסדר עולם׃

**שם עמדו.** באותה מדה אחזו להם מאז׃

**לא תשיגם בגבעה מלחמה וגו׳.** ולפי שהיה עון עכו״ם בידיהם ולא הקפידו עליו לכך לא הצליחה ידם במלחמת הגבעה על בני בנימין וקראם בני עלוה בני גאוה שעשו עצמם עליונים ולא שמעו בקול אחיה׳ לתת את בני הגבעה ויונתן תרגם על ששאלו להם מלך והמליכו את שאול ואינו מתיישב לי אחר לשון העברית וגם שארי חיבור הפרשה נופל על ל׳ הראשון׃

י׳ בְּאַוָּתִי וְאֶסְּרֵם וְאֵסְפוּ עֲלֵיהֶם עַמִּים בְּאָסְרָם לִשְׁתֵּי (עינתם) [עוֹנָתָם]׃

**באותי ואסרם.** לפי רצוני תמיד יסרתים משופט לשופט ומסרתים ביד שוסיהם׃

**ואספו עליהם עמים באסרם לשתי עונותם.** לפי שדימה אותם לעגלה כמו שנא׳ אחריו אפרים עגלה מלומדה לכך דימ׳ יסוריה׳ לפרה שמייגעין אותה בחרישה ואסרו׳ בעול המחרישה וסימלוני העול נוקבים ויורדים א׳ מכאן וא׳ מכאן אצל שני עיני השור וכן ת״י כמיסר פדנא על תרתין עינוהי פדנא צמד בקר׃

י״א וְאֶפְרַ֗יִם עֶגְלָ֤ה מְלַמֶּדֶת֙ אָהַ֣בְתִּי לָדُ֔וּשׁ וַאֲנִ֖י עָבַ֣רְתִּי עַל־טּ֣וּב צַוָּארָ֑הּ אַרְכִּ֤יב אֶפְרַ֙יִם֙ יַחֲרֹ֣ושׁ יְהוּדָ֔ה יְשַׁדֵּד־לֹ֖ו יַעֲקֹֽב׃

**ואפרים עגלה מלומדה.** פירפויינט״א בלע״ז עשויה חבורות חבורות במלמד הבקר שקורין דישגולויי״ן בלע״ז כלומר הרבה יסורין הבאתי עליה והרי היא לא נכנעה ותמיד אוהבת לדוש בתבואה מקום מאכל ומשמן ולא נכנעה להיות חורשת כלו׳ לא נכנעו לתורה אלא אחר שרירות לבם׃

**אוהבתי.** יו״ד יתירה כמו (בראשית לא) גנובתי יום׃

**ואני עברתי על טוב צוארה.** לפיכך אני מביא עליה׳ מלכים שיתישו את כחם׃

**ארכיב אפרים יחרוש יהודה וגו׳.** אם תרצו שארכיב אפרי׳ על עכו״ם יחרוש יהודה וישדד לו (יעקב) לעצמו חרישה של מע״ט כמו שהוא מפרש ואומר נירו לכם ניר וגו׳׃

י״ב זִרְעוּ־לָכֶ֥ם לִצְדָקָ֖ה קִצְר֣וּ לְפִי־חָ֑סֶד נִ֤ירוּ לָכֶם֙ נִ֔יר וְעֵ֥ת לִדְרֹ֖וש אֶת־יְהוָ֑ה עַד־יָבֹ֥וא וְיֹרֶ֖ה צֶ֥דֶק לָכֶֽם׃

**זרעו לכם לצדקה.** אבל אתם חרשת׳ רשע וגו׳ לפיכך וקאם שאון בעמך׃

**נירו לכם ניר.** עסקו בתורה ומשם תלמדו ללכת בדרך טובה להתגבר על יצר הרע כזה שהוא נר את השדה להפוך שרשי העשבים המכחישים בתבואה מימות החמה כמה ימים לפני הזרע ועת תקבעו לדרוש את ה׳ לתלמוד תורה׃

**עד יבא ויורה צדק לכם.** כשתהיו יגעי׳ בה הוא יבין אתכם להודיעכם צפונותיה בצדק, ד״א **נירו לכם** ניר עשו מעשים טובים קודם שיבא עליכם הלחץ וזה יגרום לכם שתתקבל תפילתכם בעת הצורך ואז יהיה עת ראוי לכם לדרוש הקדוש ברוך הוא בכל צרכיכם כי אז תשמע צעקתכם ויורה צדק לכם וימטיר צדקה לכם כמו ירה בים (שמות טו)׃

י״ג חֲרַשְׁתֶּ֥ם־רֶ֖שַׁע עַוְלָ֣תָה קְצַרְתֶּ֑ם אֲכַלְתֶּ֥ם פְּרִי־כָ֖חַשׁ כִּֽי־בָטַ֥חְתָּ בְדַרְכְּךָ֖ בְּרֹ֥ב גִּבּוֹרֶֽיךָ׃

**אכלתם פרי כחש.** איתקבלתון תושלמת עובדיכון׃

י״ד וְקָ֤אם שָׁאוֹן֙ בְּעַמֶּ֔ךָ וְכָל־מִבְצָרֶ֖יךָ יושַׁ֣ד כְּשֹׁ֣ד שַׁלְמַ֔ן בֵּ֥ית אַרְבֵּ֖אל בְּי֣וֹם מִלְחָמָ֑ה אֵ֥ם עַל־בָּנִ֖ים רֻטָּֽשָׁה׃

**וקאם שאון.** קול ענות נוסו נוסו׃

**כשד שלמן בית ארבאל.** כבוזזים הבאים על עם יושב בשלום פתאום על יד מארב שלא נזהרו בם לברוח מפניהם ושודדים את הכל׃

**בית ארבאל.** יונתן תרגמו בית מארב ואל״ף ולמ״ד יתירה בו כמו יזרעאל שאינו שם עיר כגון (לעיל ב) יענו את יזרעאל וקראו בלשון שם עיר אף כאן קרא אותו כמין שם עיר וכן חיברו מנחם אבל דונש פותרו שם מקום׃

**רוטשה.** נבקעה וכן נערים תרטשנה (ישעיהו י״ג:י״ח) ועולליהם ירוטשו (שם) ל״א רוטשה עזובה כמו נוטשה׃

ט״ו כָּכָ֥ה עָשָׂ֛ה לָכֶ֖ם בֵּ֣ית־אֵ֑ל מִפְּנֵ֥י רָעַ֖ת רַעַתְכֶ֑ם בַּשַּׁחַר֙ נִדְמָ֣ה נִדְמָ֔ה מֶ֖לֶךְ יִשְׂרָאֵֽל׃

**ככה עשה לכם בית אל.** כל הפורענות הזה גרם לכם העגל שבבית אל׃

**רעת רעתכם.** רעת רשעכם עבירות זדונכם׃

**בשחר נדמה נדמה.** נרדם כאילו בלילה כלומר אין בו כח ולמה כל זאת כי בהיות ישראל נער ואוהבהו מנוער מכל טוב׃

## פרק י״א

א׳ כִּֽי־נַ֥עַר יִשְׂרָאֵ֖ל וָאֹהֲבֵ֑הוּ וּמִמִּצְרַ֖יִם קָרָ֥אתִי לִבְנִֽי׃

**וממצרים קראתי לבני.** ע״י נביאי להדבק בתורתי והם מה עשו׃

ב׳ קָרְא֥וּ לָהֶ֖ם כֵּ֣ן הָלְכ֑וּ מִפְּנֵיהֶ֣ם לַבְּעָלִ֤ים יְזַבֵּ֙חוּ֙ וְלַפְּסִלִ֔ים יְקַטֵּרֽוּן׃

**קראו להם כן הלכו מפניהם.** כל מה שהנביאים קוראים להם ללמדם דרך הטובה כן הם הפכו עורף לברוח מפניהם׃

**לבעלים יזבחו.** דרך המקרא לדבר כן כמו כרובם כן חטאו לי (לעיל ד) וכאשר יענו אותו כן ירבה (שמות א׳:י״ב)׃

ג׳ וְאָנֹכִי תִּרְגַּלְתִּי לְאֶפְרַיִם קָחָם עַל־זְרוֹעֹתָיו וְלֹא יָדְעוּ כִּי רְפָאתִים׃

**ואנכי תרגלתי לאפרים קחם וגו׳.** שלחתי לפניהם מנהיג המרגילם בנחת׃

**קחם על זרועותיו.** זה משה שנאמר בו (במדבר י״א:י״ב) כאשר ישא האומן את היונק׃

**תרגלתי.** כמו הרגלתי ואין לו דמיון׃

**ולא ידעו כי רפאתים.** יודעין היו אלא שדשו בעקב עשו עצמם כלא יודעים ואגדה במדרש רבי תנחומא דרשו כלפי בני יוסף כשהביאם לפני יעקב לברכם ראה יעקב רשעים עתידים לצאת מאפרים ירבע׳ ואחאב ונסתלקה ממנו רוה״ק ויאמר מי אלה (בראשית מ״ח:ח׳-ט׳) בקש יוסף רחמים ושרתה רוח הקודש על יעקב וברכם זהו ואנכי תרגלתי רוחי על יעקב לצורך אפרים ולקחם על זרועותיו׃

ד׳ בְּחַבְלֵי אָדָם אֶמְשְׁכֵם בַּעֲבֹתוֹת אַהֲבָה וָאֶהְיֶה לָהֶם כְּמֵרִימֵי עֹל עַל לְחֵיהֶם וְאַט אֵלָיו אוֹכִיל׃

**בחבלי אדם.** הייתי מושכם תמיד בחבלים רכים אשר ימשוך בהם אדם את בנו כלומר במשיכת רחמים וכן תרגום יונתן׃

**ואהיה להם כמרימי עול על לחיהם.** כאיכרים הטובים המרימי׳ עול בידיהם ע״י לווחים להקל מעל הפרה החורשת כן הייתי עמם בכל צרה להקל מעליהן (ל״א סא״א) כמרימי עול על לחיהם כאכרים המרימים עול מעל צואר השור ע״י שמאריכין את הכלונס שהעול נתן בראשו להקל מעל הפרה החורשת כן הייתי עמם בכל צרה להקל מעליה׳ כן תרגם יונתן כאיכר׳ טבא ומוריך בלחיאתהון׃

**ועל לחיהם.** ל׳ לחי של מבוי׃

**ואט אליו אוכיל.** הטיתי לו כח להכיל עול היסורין ויונתן תרגם על שם שסיפק להם מזונות במדבר׃

ה׳ לֹא יָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאַשּׁוּר הוּא מַלְכּוֹ כִּי מֵאֲנוּ לָשׁוּב׃

**לא ישוב אל ארץ מצרים.** הבטחתיו לא תוסיפו לראותם עוד וגו׳ (שמות י״ד:י״ג) ומה הועיל הרי על כרחו אשור הוא מלכו הרי חטאו וגרמו להם להיות עבדים לאשור על כי מאנו לשוב׃

ו׳ וְחָלָה חֶרֶב בְּעָרָיו וְכִלְּתָה בַדָּיו וְאָכָלָה מִמֹּעֲצוֹתֵיהֶם׃

**וחלה חרב.** ותנוח חרב בעריו׃

**וכלתה בדיו ואכלה.** וכלתה גבוריו ותאכלם׃

**ממועצותיהם.** נקוד שני טעמים בו הטיפחא בו הסילוק לפי שהוא דיבור בפני עצמו וכן להחלו דלא יטמא בעל בעמיו (ויקר׳ כא) וכן לדורותיכם דשמן משחת קודש (שמות ל)׃

ז׳ וְעַמִּי תְלוּאִים לִמְשׁוּבָתִי וְאֶל־עַל יִקְרָאֻהוּ יַחַד לֹא יְרוֹמָם׃

**ועמי תלואים למשובתי.** כשהנביאים מלמדים אותם לשוב אלי תלואים הם אם לשוב אם לא לשוב בקושי ישובון אלי׃

**ואל על יקראוהו יחד לא ירומם.** ואל הדבר אשר עליו יקראוהו הנביאים יחד לא ירוממוהו עמי ולא יאות לעשותו ויש מפרש ואל על יקראוהו פגעים קשים יפגעום ואל כמו יש לאל ידי (ראשית לא) ואין זאת שהרי נקוד בפתח ואם היה ואל שם דבר היה נקוד בצירי ויונתן תרגם במרעא קשיא יתערון עשה אל (סא״א על) לשון קשה ולי נראה שפרשתי כהוגן׃

**יחד לא ירומם.** כחדא לא יהכון בקומא זקופא׃

ח׳ אֵיךְ אֶתְּנְךָ אֶפְרַיִם אֲמַגֶּנְךָ יִשְׂרָאֵל אֵיךְ אֶתְּנְךָ כְּאַדְמָה אָשִׂימְךָ כִּצְבוֹיִם נֶהְפַּךְ עָלַי לִבִּי יַחַד נִכְמְרוּ נִחוּמָי׃

**אמגנך.** אמסרך ביד אויביך כמו אשר מגן צריך (שם יד)׃

**נכמרו.** נתחממו לשון ארמי וכן עורנו כתנור נכמרו (איכה ה׳:י׳)׃

ט׳ לֹא אֶעֱשֶׂה חֲרוֹן אַפִּי לֹא אָשׁוּב לְשַׁחֵת אֶפְרַיִם כִּי אֵל אָנֹכִי וְלֹא־אִישׁ בְּקִרְבְּךָ קָדוֹשׁ וְלֹא אָבוֹא בְּעִיר׃

**לא אשוב.** מדברי הטוב אשר אמרתי (ויקרא כו) לא מאסתים ולא געלתים להיות משחית את אפרים׃

**כי אל אנכי.** המקיים דבר טובתי ואין מדתי להנחם על הטוב׃

**בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר.** אחרת כבר הבטחתי להשרות שכינתי בקרבך בירושלים ולא אשרה אותה עוד על עיר אחרת ויש מפרש בעיר ל׳ שנאה כמו (שמואל א כה) ויהי ערך׃

**י׳** אַחֲרֵי יְהוָה יֵלֵכוּ כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג כִּי־הוּא יִשְׁאַג וְיָחֲרְדוּ בָנִים מִיָּם׃

**כאריה ישאג.** עוד ישאג להם כאריה שיצאו מן הגליות וילכו אחריו׃

**ויחרדו בנים מים.** ויתכנשון גלוותא ממערב׳׃

**י״א** יֶחֶרְדוּ כְצִפּוֹר מִמִּצְרַיִם וּכְיוֹנָה מֵאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהוֹשַׁבְתִּים עַל־בָּתֵּיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃ {ס}

## פרק י״ב

**א׳** סְבָבֻנִי בְכַחַשׁ אֶפְרַיִם וּבְמִרְמָה בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה עֹד רָד עִם־אֵל וְעִם־קְדוֹשִׁים נֶאֱמָן׃

**סבבוני.** כבר בכחש ובמרמה אפרים ובית ישראל מלכי עשרת השבטים וכל העם אבל יהודה עודנו רד עם אל מושל עוד ביראת אלהים. **רד** כמו (במדבר כ״ד:י״ט) וירד מיעקב עוד מלכיהם עם הקב״ה׃

**ב׳** אֶפְרַיִם רֹעֶה רוּחַ וְרֹדֵף קָדִים כָּל־הַיּוֹם כָּזָב וְשֹׁד יַרְבֶּה וּבְרִית עִם־אַשּׁוּר יִכְרֹתוּ וְשֶׁמֶן לְמִצְרַיִם יוּבָל׃

**רועה רוח.** לשון ריע מתחבר לדברי רוח להעכו״ם **ושמן** שלהם למצרים מובילים לתת שוחד למצרים לעזור אות׳׃

**ג׳** וְרִיב לַיהוָה עִם־יְהוּדָה וְלִפְקֹד עַל־יַעֲקֹב כִּדְרָכָיו כְּמַעֲלָלָיו יָשִׁיב לוֹ׃

**וריב לה׳ עם יהודה.** אליהם הוא מגיד את דברי ריבו אשר עשו לו אחיהם בית ישראל ולא יתמהו בפקדו על יעקב כדרכיו׃

**ד׳** בַּבֶּטֶן עָקַב אֶת־אָחִיו וּבְאוֹנוֹ שָׂרָה אֶת־אֱלֹהִים׃

**בבטן עקב את אחיו.** כל זה עשיתי לו אחזו בעקבו סי׳ שהוא יהיה לו גביר׃

**ה׳** וַיָּשַׂר אֶל־מַלְאָךְ וַיֻּכָל בָּכָה וַיִּתְחַנֶּן־לוֹ בֵּית־אֵל יִמְצָאֵנוּ וְשָׁם יְדַבֵּר עִמָּנוּ׃

**בכה.** המלאך׃

**ויתחנן לו.** כשאמר לו לא אשלחך כי אם ברכתני (בראשית ל״ב:כ״ז) המלאך היה מבקש ממנו הנח לי עכשיו סופו של הקב״ה ליגלות עליך בבית אל ושם ימצאנו ושם ידב׳ עמנו והוא ואני נסכים לך על הברכות שבירכך יצחק ואותו מלאך שרו של עשו היה והיה מערער על הברכות׃

**ו׳** וַיהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת יְהוָה זִכְרוֹ׃

**וה׳ אלהי הצבאות ה׳ זכרו.** כאשר הייתי מאז כן אני עתה ואם הייתם הולכים עמי בתמימות כיעקב אביכם הייתי נוהג עמכם כאשר נהגתי עמו׃

**ז׳** וְאַתָּה בֵּאלֹהֶיךָ תָּשׁוּב חֶסֶד וּמִשְׁפָּט שְׁמֹר וְקַוֵּה אֶל־אֱלֹהֶיךָ תָּמִיד׃

**ואתה באלהיך תשוב.** בהבטחתו ובמשענתו שהוא מבטיחך אתה יכול לסמוך ותשוב אליו רק **חסד ומשפט שמור** ומובטח אתה לקוות לישעו תמיד׃

**ח׳** כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה לַעֲשֹׁק אָהֵב׃

**כנען בידו מאזני מרמה.** אתם סמוכים על בצעכם שאתם סוחרים ורמאים ועל עשיריכם אתם אומרים אך עשרתי ולא אעבוד את הקב״ה׃

**ט׳** וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם אַךְ עָשַׁרְתִּי מָצָאתִי אוֹן לִי כָּל־יְגִיעַי לֹא יִמְצְאוּ־לִי עָוֹן אֲשֶׁר־חָטְא׃

**מצאתי און לי.** און כח ומדרש אגדה היה דורש רבי שמעון זצ״ל מצאתי און לי מצאתי לי שטר חוב שיש לי מלכות על ישראל וילכו גם אחיו ויפלו וגו׳ הננו לך לעבדים (שם נ) און לי דיני שטר כמו כותבין עליו אונו וכמו באוני אחד ובטימי אחת בב״ר וזה פירושו ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי ירבעם בן נבט שהיה משבט אפרים מתפאר בעצמו ואומר אך עשרתי מצאתי און לי שטר אחד שכל ישראל עבדים לי שאבי קנה אותם דכתיב

וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים ומה שקנה עבד קנה רבו וכל ממונם שלי לפיכך אין בי חטא אם אטול כל אשר להם כי הם עבדי מה כתיב אחריו ואנכי ה׳ אלהיך מארץ מצרים (שמות כ׳:ב׳) גדולה הבאה לאביך במצרים מאתי היתה אמר הקב״ה הננו לך לעבדים לא שכחת אבל אנכי ה׳ אלהיך שנא׳ בעשרת הדברות שכחת שהעמדת שני עגלים א׳ בבית אל וא׳ בדן ולענין פשוטו של מקר׳ אתה אומ׳ מצאתי און לי ע״י עושק ומאזני מרמה ואנכי ה׳ אלהיך מארץ מצרי׳ שם הבחנתי בין טיפה של בכור לטיפה שאינ׳ של בכור אף אני היודע ונפרע ממאזני מרמה העשויין מבלי הבין ומהטומן משקלותיו במלח כדי לרמות:

**כל יגיעי לא ימצאו לי.** טוב לך אם אמרת בלבך כל ממוני לא יהא בו ספוק לכפר על עוני אשר חטאתי כן תרגם יונתן נביא אמר להון כל עותריכון לא יתקיים לכון ביום תושלמת חוביכון:

**לא ימצאו.** לא יספיקו כמו (במדבר י״א:כ״ב) ומצא להם ולא יתכן לפרש כל יגיעי כל היגיעים לבקש עוני ולא ימצא לי עון שאם כן היה ראוי לכתוב כל יגיע בלא יו״ד ולנקוד בציר״י אבל עתה אינו ל׳ יגע אלא לשון יגיע:

**י׳** וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עֹד אוֹשִׁיבְךָ בָּאֳהָלִים כִּימֵי מוֹעֵד:

**עוד אושיבך באהלים.** אכרית מתוכך סוחרי מרמה ואושיבך באהלים אעמיד מתוכך תלמידים עוסקי׳ בתורה:

**כימי מועד.** כימי מועד הראשון שהיה יעקב איש תם יושב אוהלים:

**י״א** וְדִבַּרְתִּי עַל־הַנְּבִיאִים וְאָנֹכִי חָזוֹן הִרְבֵּיתִי וּבְיַד הַנְּבִיאִים אֲדַמֶּה:

**ודברתי על הנביאים.** להוכיח אתכם ולהחזיר אתכם למוטב:

**וביד הנביאים אדמה.** נראיתי להם בכמה דומיות, ד״א אדמה להם דברי ע״י משלים כדי לישבם על שומעיהם:

**י״ב** אִם־גִּלְעָד אָוֶן אַךְ־שָׁוְא הָיוּ בַּגִּלְגָּל שְׁוָרִים זִבְּחוּ גַּם מִזְבְּחוֹתָם כְּגַלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדָי:

**אם גלעד און.** אם בא להם שבר ואונס הם גרמו לעצמם כי אך שוא היו ובגלגל שורים זבחו לעכו״ם:

**גם מזבחותם.** רבים כגלים שעל תלמי שדי, **תלמי שדי** היא מענית המחרישה קרויה תלם:

**י״ג** וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שְׂדֵה אֲרָם וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה שָׁמָר:

**ויברח יעקב שדה ארם וגו׳.** כאדם שאומר נחזור על הראשונות שדברנו למעלה וישר אל המלאך ועוד זאת עשיתי לו הוצרך לברוח שדה ארם ידעתם איך שמרתיו:

**ובאשה שמר.** את הצאן:

**י״ד** וּבְנָבִיא הֶעֱלָה יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וּבְנָבִיא נִשְׁמָר:

**ובנביא העלה ה׳ וגו׳.** ועל שאתם מבזין את הנביאים ומלעיגין בדבריהם הלא בנביא העלה וגו׳:

**ט״ו** הִכְעִיס אֶפְרַיִם תַּמְרוּרִים וְדָמָיו עָלָיו יִטּוֹשׁ וְחָרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ אֲדֹנָיו:

**הכעיס אפרים.** לבוראו לבזות את נביאיו ולבגוד בו:

**תמרורים.** הם לו כי דמיו אשר שפך בהחטיאו את ישראל להצמיד לעכו״ם והמחטיאו לאד׳ קשה לו מן ההורגו כאשר אנו למידין מעמון ומואב שהטעו את ישראל להצמד לבעל פעור ועניין הכתוב יותר ממצרי ואדומי שטבעום בנהר ויצאו בחרב לקראתם:

**עליו יטוש.** עליו יטילם הקב״ה:

**וחרפתו.** שחירף את שלמה כענין שנאמר (מלכים א יא) וירם יד במלך שהוכיחו ברבים על אשר בנה שלמה את המלוא כדמפורש בחלק:

**ישיב לו אדוניו.** הקב״ה שהרי הוא הרע לעשות יותר ממנו:

## פרק י״ג

**א׳** כְּדַבֵּר אֶפְרַיִם רְתֵת נָשָׂא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל וַיֶּאְשַׁם בַּבַּעַל וַיָּמֹת:

**כדבר אפרים רתת.** כשקנא ירבעם למקום ודבר כנגד שלמה דברים קשים וברעדה שהרי מלך גדול היה שלמה:

**נשא הוא בישראל.** משם זכה להנשא להיות מלך ישראל:

**ויאשם בבעל.** כיון שעלה לגדולה ויאשם בעכו״ם:

**וימות.** נכרת בית ירבעם וכן בית אחאב, ויונתן תרגם כד ממלל חד מדבית אפרים רתיתא אחיד להון לעממיא מתרברבין הוו בישראל וכדו דחבו בפולחן טעותא מתקטלין:

ב׳ **וְעַתָּה | יוֹסִפוּ לַחֲטֹא וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה מִכַּסְפָּם כִּתְבוּנָם֙ עֲצַבִּ֔ים מַעֲשֵׂ֥ה חָרָשִׁ֖ים כֻּלֹּ֣ה לָהֶ֑ם הֵ֚ם אֹמְרִ֣ים זֹבְחֵי־אָדָ֔ם עֲגָלִ֖ים יִשָּׁקוּֽן׃**

**עתה.** בית יהוא שראו כל זאת יוסיפו לחטוא:

**כתבונם.** כתבניתם:

**זובחי אדם עגלים ישקון.** כומרי המולך אומרים לישראל מי שזובח בנו לעכו״ם כדאי הוא להיות נושק העגל שהרי דורון חביב הקריב לו כך פירשו רבותינו בסנהד׳ ומיושב הוא על לשון המקרא יותר מתרגום של יונתן:

ג׳ **לָכֵ֥ן יִהְיוּ֙ כַּעֲנַ֣ן בֹּ֔קֶר וְכַטַּ֥ל מַשְׁכִּ֖ים הֹלֵ֑ךְ כְּמֹ֤ץ יְסֹעֵר֙ מִגֹּ֔רֶן וּכְעָשָׁ֖ן מֵאֲרֻבָּֽה׃**

**וכטל משכים הולך.** וקטלא דמוהי פסיק:

**כמוץ יסוער מגורן.** כמוצא דנשבה רוח מאידרא:

**יסוער.** אשר סערה תשאנו:

ד׳ **וְאָנֹכִ֣י יְהוָ֔ה אֱלֹהֶ֖יךָ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם וֵאלֹהִ֣ים זוּלָתִ֤י לֹֽא־תֵדָע֙ וּמוֹשִׁ֣יעַ אַ֔יִן בַּלְעָדִֽי׃**

**ואנכי ה׳ אלהיך.** ולא היה לך למרוד בי:

ה׳ **אֲנִ֥י יְדַעְתִּ֖יךָ בַּמִּדְבָּ֑ר בְּאֶ֖רֶץ תַּלְאֻבֽוֹת׃**

**אני ידעתיך.** נתתי לב לדעת צרכך וספקתיך:

**תלאובות.** אין לו דמיון ופתרונו לפי עניינו תל שאובין בו כל טובה ואין מוצאין:

ו׳ **כְּמַרְעִיתָ֖ם וַיִּשְׂבָּ֑עוּ שָׂבְעוּ֙ וַיָּ֣רָם לִבָּ֔ם עַל־כֵּ֖ן שְׁכֵחֻֽנִי׃**

**כמרעיתם.** כאשר באו לארץ מרעית׳ והיו שבעי׳ אז:

**שבעו וירם לבם.** כמו וירם במטה (שמות ז׳:כ׳) לשון מרים דבר אחר וירם בכאן ויגבה הוא עצמו:

ז׳ **וָאֱהִ֥י לָהֶ֖ם כְּמוֹ־שָׁ֑חַל כְּנָמֵ֖ר עַל־דֶּ֥רֶךְ אָשֽׁוּר׃**

**על דרך אשור.** כל אשור שבמקרא דגש וזה רפי שאינו שם מקום אלא אארוב ואשקוד כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד):

ח׳ **אֶפְגְּשֵׁ֖ם כְּדֹ֣ב שַׁכּ֑וּל וְאֶקְרַ֤ע סְגוֹר֙ לִבָּ֔ם וְאֹכְלֵ֥ם שָׁ֖ם כְּלָבִ֑יא חַ֥יַּת הַשָּׂדֶ֖ה תְּבַקְּעֵֽם׃**

**כדוב שכול.** כמו שוכל כאשר תאמר חנון ורחום כך שכול כלומר כלו לבוש שכולים ומוכן לשכל אנשים:

**ואקרע סגור לבם.** כדרך הדוב אוחז צפרניו בחזה וקורע עד הלב ל״א **סגור לבם** את לבם הסגור מלהבין לשוב אלי:

ט׳ **שִׁחֶתְךָ֥ יִשְׂרָאֵ֖ל כִּי־בִ֑י בְּעֶזְרֶֽךָ׃**

**שחתך ישראל.** חבלת עצמך ישראל כי בי פשעת מרדת בעזרך ומקרא קצר הוא זה והמבין בלשון המקרא מיושב הוא על הלב:

**כי בי.** כי בי היה המרד אשר מרדת וא״ת מה איכפת לך בעזרך מרדת כשמרדת בי:

י׳ **אֱהִי֙ מַלְכְּךָ֣ אֵפוֹא֔ וְיוֹשִׁיעֲךָ֖ בְּכָל־עָרֶ֑יךָ וְשֹׁפְטֶ֗יךָ אֲשֶׁ֤ר אָמַ֙רְתָּ֙ תְּנָה־לִּ֣י מֶ֔לֶךְ וְשָׂרִֽים׃**

**אהי מלכך איפוא.** י״ת איה מלכך ואני אומר אינו צריך לעקרו ממשמעותו אהי עומד מנגד לראות איפא מלכך שאעשה עצמי רואה מה אחריתך איפא מושיעך:

**י״א** אָתֵן־לְךָ מֶלֶךְ בְּאַפִּי וְאֶקַּח בְּעֶבְרָתִי: {פ}

**י״ב** צָרוּר עֲוֹן אֶפְרַיִם צְפוּנָה חַטָּאתוֹ:

**צרור עון אפרים.** לא ויתרתי עליו צפון הוא אתי:

**י״ג** חֶבְלֵי יוֹלֵדָה יָבֹאוּ לוֹ הוּא־בֵן לֹא חָכָם כִּי־עֵת לֹא־יַעֲמֹד בְּמִשְׁבַּר בָּנִים:

**כי עת.** צרה באה לו אשר לא יוכל לעמוד ולהתקיים:

**במשבר בנים.** שהיולדת יושבת עליו לילד ובלע״ז קורין למשבר שיל״א:

**במשבר בנים.** כמשבר העשוי ללידת בנים:

**י״ד** מִיַּד שְׁאוֹל אֶפְדֵּם מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם אֱהִי דְבָרֶיךָ מָוֶת אֱהִי קָטָבְךָ שְׁאוֹל נֹחַם יִסָּתֵר מֵעֵינָי:

**מיד שאול אפדם.** אני הוא שהייתי פודם מיד שאול וגואלם ממות אבל עתה **אהי דבריך מות** אשים עצמי לדבר עליך דברי מות:

**אהי.** קוטב עליך גזרת שאול:

**נוחם יסתר מעיני.** לא אנחם על הרעה הזאת, נוחם לשון ניחום והמ״ם משורש התיבה כמו מ״ם של נועם שהרי הטע׳ למעלה והחי״ת נקוד פתח ואם היה לשון נח והמ״ם משמש בו לשון רבים היה טעמו תחת החי״ת ונקודה קמץ נוחם רוחם:

**ט״ו** כִּי הוּא בֵּין אַחִים יַפְרִיא יָבוֹא קָדִים רוּחַ יְהוָה מִמִּדְבָּר עֹלֶה וְיֵבוֹשׁ מְקוֹרוֹ וְיֶחֱרַב מַעְיָנוֹ הוּא יְשִׁסֶּה אוֹצַר כָּל־כְּלִי חֶמְדָּה:

**כי הוא בין אחים יפריא.** ת״י ארי אינון מתקריין בנין ועובדין מקלקלין אסגיאו אחים ל׳ דבר רע כמו (יחזקאל כ״א:כ׳) את עשויה לברק ואמר אח אל כל תועבות (שם ז):

**יפריא.** לשון פורה ראש ולענה (דברים כ״ט:י״ז) ואני אומר אחים לשון ותרענה באחו (בראשית מ״א:ב׳) בין אחים יפריא מפריח וצומח באחו בין אחים בין הגדל בפלגי מים אשר תמיד יפריא ולפי שדימהו לאחו הוא אומר יבא קדים ויבוש מקורו, ד״א כי הוא בין אחים יפריא ירבעם הוא בן שהפריא אחוותן של ישראל על ידו נחלקו לשני ממלכות יפריא לשון פרא אדם:

**יבוא קדים.** מלך תקיף כרוח קידומא במימרא דה׳ מאורח מדברא יסק:

**הוא ישסה.** אותו המלך ישסה אוצרות כל כלי חמדתו:

## פרק י״ד

**א׳** תֶּאְשַׁם שֹׁמְרוֹן כִּי מָרְתָה בֵּאלֹהֶיהָ בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ עֹלְלֵיהֶם יֵרָטֶשׁוּ וְהָרִיוֹתֶיהָ יְבֻקָּעוּ: {פ}

**תאשם שומרון.** מעתה תגלה אשמת׳:

**הריותיו.** נשים מעוברות שבתוכה:

**ב׳** שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנֶךָ:

**שובה ישראל.** שבארץ יהודה פן יקרה אתכם כשומרון לכך נסמכו העניינים, משל למלך שמרדה עליו מדינה שלח המלך פולימרכוס ואמר להחריבה היה אותו פולימרכוס בקי ומיושב אמר להם טלו לכם ימים ואם לאו אני עושה לכם כדרך שעשיתי למדינה פלונית ולחברותיה ולאיפרכיא פלונית ולחברותיה לכך נאמר תאשם שומרון ואומר שובה ישראל עד ה׳ אלהיך כדאיתא בסיפרי בפ׳ וישב ישראל בשטים:

**עד ה׳ אלהיך.** תני בשם רבי מאיר שובה ישראל בעוד שהוא ה׳ במדת הרחמים ואם לאו אלהיך מדת הדין עד דלא יתעבד סניגוריא קטיגוריא:

**כי כשלת.** באו לך מכשולים בעד עוונך:

ג׳ קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֹן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ׃

**כל תשא עון.** כל עוונותינו סלח׃

**וקח טוב.** ולמדנו דרך טוב, דבר אחר מעט מעשים טובים שבידינו קח בידך ושפטנו אחריהם וכן דוד אומר מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים (תהילים י״ז:ב׳) דבר אחר וקח טוב וקבל הודיה מאתנו שנאמר טוב להודות לה׳ (שם צב)׃

**ונשלמה פרים.** שהיה לנו להקריב לפניך נשלם אותם בריצוי דברי שפתינו׃

ד׳ אַשּׁוּר | לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם׃

**אשור לא יושיענו.** עוד זאת אמרו לפניו לא נבקש עוד עזרת אדם לא מאשור ולא ממצרים׃

**על סוס לא נרכב.** זו היא עזרת מצרים שהיו שולחים להם סוסים כמו שאמרו לישעיה (נ) לא כי על סוס ננוס ועל קל נרכב׃ ולא נאמר עוד׃

**למעשה ידינו.** שהם אלהינו׃

**אשר בך.** לבדך תהיה תקותינו המרחם יתומים׃

ה׳ אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ׃

**ארפא משובתם.** אמר הנביא כך אמר לי רוח הקודש מאחר שיאמרו לפני כן ארפא משובתם ואוהבם בנדבת רוחי אעפ״י שאינן ראויין לאהבה אתנדב לאהבתם כי שב אפי ממנו׃

ו׳ אֶהְיֶה כַּטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן׃

**ויך.** הטל את שרשיו ויצליחם **כלבנון** כשרשי אילני הלבנון שהם גדולים׃

ז׳ יֵלְכוּ יְנִקוֹתָיו וְיִהִי כַּזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן׃

**ילכו יונקותיו.** יסגון בנין ובנן ויהי כזיו מנרתא דקודשא זיוהון וריחהון כריח קטרת בוסמיא׃

**כלבנון.** כבית מקדשא׃

ח׳ יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַּגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן׃

**ישובו יושבי בצלו.** אותן שהיו כבר יושבים בצל הלבנון שדימה בו ישראל ובית המקדש ועכשיו גלו מעמו ישובו אליו׃

**זכרו כיין לבנון.** כדוכרן יבבות חצוצרתא דעל חמר עתיק דמתנסך בבית מקדשא שהיו תוקעין בחצוצרות על הנסכים כשהלוים אומרים בשיר׃

ט׳ אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פִרְיְךָ נִמְצָא׃

**אפרים.** יאמר מה לי עוד ללכת אתרי העצבים וישובו מעכו״ם **אני אענהו** מצרתו׃

**ואשורנו.** אראה בעניו׃

**אני כברוש רענן.** אני לו נכפף להיות אוחז ידו בי כברוש רענן הנכפף לארץ שאדם אוחז בענפיו כלומר אהיה מצוי לו׃

**ממני פריך נמצא.** והלא אני הוא שכל טובתך מאתי באה׃

י׳ מִי חָכָם וְיָבֶן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי־יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם׃

**מי חכם.** בכם **ויבן אלה.** מי חכם בכם ויתבונן לתת לב לכל אלה וישוב אלי׃

**ופושעים יכשלו בם.** בשבילם על שלא הלכו בהן כן תרגם יונתן׃